

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XV-то обикновено Народно събрание.

Втора редовна сесия.

VI заседание, понеделникъ, 10 декемврий 1912 г.

(Открито отъ подпрѣседателя г. А. Буровъ, въ 2 ч. 35 м. слѣдъ пладне)

Прѣседателствуещъ А. Буровъ: (Звъни). Моля г. секретаря да прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь М. Гайдовъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Несторъ Абаджиевъ, Иванъ Абрашевъ, д-ръ Мичо Багаровъ, Димитъръ х. Баневъ, Илия С. Бобчевъ, Стефанъ Бояджиевъ, Димитъръ Бръчковъ, Златанъ Бръчковъ, Стоянъ Бурмовъ, Велчо Велчевъ, Михаилъ Георгиевъ, Стоянъ Георгиевъ, Мурадъ-бей Джевдедовъ, Георги Джевизовъ, Георги Долапчиевъ, д-ръ Димо Желѣзовъ, д-ръ Асѣнъ Златевъ, Димитъръ Икономовъ, Иванъ Кацаровъ, д-ръ Тодоръ Кръстевъ, Герго Лакровъ, Парашкевъ х. Ламбевъ, Бочо Лачовъ, Тодоръ Лунгаловъ, Георги Маджаровъ, Антонъ Мандевъ, Руфи Махмудовъ, Митю Милковъ, Анастасъ Мустаковъ, Никола Начевъ, Теню Начевъ, Георги Недковъ, Симеонъ Неновъ, Иванъ Печовъ, Стефанъ Пипевъ, Кръстю Попкрѣстевъ, Христо Поповъ, Василъ Радоевъ, Петко Разсукановъ, Спиридонъ Рачевъ, Стоянъ Русевъ, Стефанъ Савовъ, Илия Стаматовъ, Василъ Стаменовъ, Димитъръ Страшимировъ, Боянъ Ханджиевъ, Добри Харизановъ, Борисъ Христовъ, Станко Христовъ, Гаврийлъ Цонковъ и Никола Ченковъ)

Прѣседателствуещъ А. Буровъ: Отсѣдствуватъ 51 души народни прѣдставители. Народното събрание има законния съставъ, за да засѣдава, и обявявамъ засѣданието за открито.

Прѣди да пристѣпимъ къмъ дневния редъ, имамъ да съобща на г. г. народнитѣ прѣдставители, че прѣдседателството е разрѣшило отпущъ на слѣдующитѣ г. г. народни прѣдставители: на пловдивския г. Петко Разсукановъ — 1 день, на пловдивския г. Илия С. Бобчевъ — 1 день, на пазарджишкия г. Велчо Велчевъ — 4 дена, на търновския

г. Кръстю Попкрѣстевъ — 1 день, на карнобатския г. Василъ Радоевъ — 4 дена, на варненския г. Златанъ Бръчковъ — 5 дена и на търновския г. Иванъ Печовъ — 5 дена.

Първата точка отъ дневния редъ е: докладъ отъ комисията по отговора на тронната рѣчь.

Моля г. докладчика да прочете проекто-отговора.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Комисията, която бѣ наговорена съ изработване отговоръ на тронното слово, за да изпълни своята задача, има двѣ засѣдания, въ които прие слѣдния текстъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Слѣдъ като България бѣ прѣдизвикана да направи обща мобилизация и да вземе всички мѣрки за защита върховнитѣ интереси на страната, настѣпи повторно прѣдизвикателство, което ѝ наложи необходимостта да прибѣгне къмъ силата на оръжиято за постигане великата задача — освобождението на християнитѣ въ Турция.

„Българскиятъ народъ, убѣденъ въ правотата на своето дѣло, посрѣщна съ единодушно одобрение манифеста, съ който Ваше Величество повелихте на храбрата българска войска да навлѣзе въ прѣдѣлитѣ на Турция ведно съ войскитѣ на сдруженитѣ съ България балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна-Гора.

„Ваше Величество,

„Събитията, които се развиха слѣдъ обявяването на войната, изпълватъ съ гордостъ всѣко българско сърце. Прѣодолилитѣ трудности, нечуванитѣ геройства, славнитѣ побѣди надъ неприятеля, откриватъ най-свѣтли страници въ народната ни история. Цѣлата армия — отъ главнокомандующия до редица — изпълни блѣскаво своя дългъ къмъ роди-

ната. Безпримърната самоотверженост, с която офицери и войници се отличиха на бойните полета, разнесе по всички страни на света славата на българското оръжие. Успехите, които се добиха с нечувано мъжество и геройско самопожертвуване, възвеличиха нашето отечество. От името на това отечество, народното представителство отдава заслужената почит и всенародна благодарност към живите герои, а към падналите мили и скъпи синове на млада България — дълбок поклон и вечно признателност. Благодарното отечество ще направи всичко необходимо и подобающе да увековечи тяхната скъпа памет и да облекчи участъта на техните близки.

„Ваше Величество,

„Народното представителство с жив интерес следи събитията, които съпровождат преговорите за мир в столицата на Великобритания. След българските победи на нашата армия и на нашите съюзни войски, народът с право очаква тези преговори да се свършат сключването на един договор, който да даде справедливо удовлетворение на България и на съюзниците срещу скъпите жертви дадени от тях. Ако за постижението на тези резултати се наложи продължение на борбата, народното представителство заявява най-високо, че народът е готов да я продължи и води с още по-голям устрем.

„Ваше Величество,

„България бѣ честита да констатира, че подетата от нея и от нейните съюзници въоръжена борба за възтържествуване на свободата и правдата се посрѣща съ симпатии и че отвѣждѣ се притекоха съ щедрѣ помощи за ранените и за страждущите от лишения по причина на войната. Условията, при които България се принуди да воюва правят горните симпатии и помощи много цѣнни и незабравими и народното представителство от името на цѣлия народъ изказва за тях неговата благодарност и признателност.

„Ваше Величество,

„Народното представителство, проникнато от съзнанието на дълга, налаганъ от извънредното положение на страната, ще положи всичките си усилия за грижливото проучване законопроектите, които правителството ще му представи за обсъждане и одобрение, прѣдначинени за закрѣпване правовия редъ и за затвърдяване държавните институти на страната въ нейните нови прѣдѣли и условия.

„Да живѣе Негово Величество Царѣтъ на българите Фердинандъ II!

„Да живѣе Нейно Величество Царица Елеонора!

„Да живѣе Негово Царско Височество Прѣстолонаследникътъ Князь Борисъ!

„Да живѣе България!“

(Бурни ржкоплѣскания отъ всички страни)

Прѣседателствующъ А. Буровъ: Има думата г. министъръ-прѣседателтъ.

Министъръ-прѣседателъ И. Гешовъ: Г. г. народни прѣдставители!

Обичай е станалъ у насъ, отъ редъ години насамъ, при дебатите по отговора на тронната рѣчь първи да взематъ думата народните прѣдставители, а подиръ тяхъ да отговарятъ министрите. Такъвъ обичай бѣ се установилъ, защото при тия говори и отговори критикуваше се политиката на правителството, защищаваше се тая политика. И есте-

ствено бѣ, критиката да прѣдшествува защитата, отбраната да иде подиръ атаката. Ще можемъ ли и тая година да се съобразимъ, г. г. народни прѣдставители, съ тая практика? Струва ми се, че не. Едно епохално събитие е погълнало цѣлата наша политика, едно историческо дѣло се твори. И струва ми се, г. г. народни прѣдставители, че тия, които го творятъ, тия славни създатели на нова България, които още стоятъ тамъ на постове си при оросеното, при изобилно оросеното отъ тяхната скъпа кръвъ бойно поле, навѣрно нѣма да намѣрятъ въ това патриотическо Собрание никого, който да формулира най-невинната критика на тяхното дѣло, никого, който да мисли, че тѣ иматъ нужда отъ нашата слаба защита. И увѣренъ, че тая защита много по-краснорѣчива ще излѣзе отъ васъ, г. г. шефове на партията, и отъ васъ, г. г. прѣдставители на народа, че тукъ нѣма да се произнесе дума, която да омаловажи участието на кой да е факторъ въ тая безпримѣрна борба на герои или да затрудни положението на тия герои, азъ вземамъ пръвъ думата, за да дамъ пакъ изразъ на чувствата, които бликатъ въ нашите сърца, да дамъ и едно-двѣ увѣрения по въпросите, които по-обстойно развихъ прѣдъ комисията по отговора на тронната рѣчь.

Г. г. народни прѣдставители! Когато прѣди два и половина мѣсеца азъ въ тая ограда ви казахъ нѣколко думи въ защита на мѣроприятията, които правителството ви бѣ прѣдставило, азъ особено наблегнахъ на факта, че ако имаше нѣщо да облекчи донѣдѣ съкрушителната тежестъ на отговорността, която ние тогава поемахме, то бѣ чудесниятъ отзвукъ — чудесенъ по своето трогателно единодушие и по своя беззаветенъ патриотизъмъ — който отзвукъ разпоредбата за обща мобилизация намѣри у нашия народъ. И ако тогава азъ казахъ колко много ние трѣбва да се гордѣемъ съ тоя прѣкрасенъ народъ, какво трѣбва да кажа сега, следъ извършеното отъ тоя народъ прѣзъ последните два-три мѣсеца. Високите военни и граждански доблести, съ които той очуди света, светлите страници, които той вписа не само въ своята, но и въ всечлвската история, ни създадоха едно име, което ще се прѣдава като цѣнно наследство на бѣдещите поколения. Никога вече тези поколения нѣма да видятъ величествената епопея, на която очаровани очевидци бѣхме ние. И благодарни, че намъ се падна частieto да бѣдемъ тия очаровани очевидци, нека изкажемъ още единъ пътъ отъ страна на народното представителство нашата дълбока признателност къмъ творците на тая епопея, нека почтително се поклонимъ и прѣдъ неизмѣримата горестъ на техните сѣмейства, на сѣмействата на ония, които паднаха умрѣли или осакатени при борбата за отечеството. И нека това благодарно отечество прати чрѣзъ васъ, г. г. народни прѣдставители, на тия тѣй жестоко пострадали сѣмейства, въ видъ на една малка утѣха, увѣренето, че тяхната сѣдба е близка къмъ сърцето на народа, че той за пръвъ патриотиченъ дългъ счита да се погрижи за тая тяхна сѣдба. (Ржкоплѣскания отъ всички страни)

Г. г. народни прѣдставители! Оповѣсти се отъ тронната рѣчь почването на мирни прѣговори. Точно недѣля мина отъ това почване, отъ първото заседание на Лондонската конференция за миръ. И досега, за жалостъ, не може да се каже, че се е пристѣпило къмъ съществена работа. Едно необяснимо желание на неприятеля да изтѣргне отъ съюзниците една отстъпка, която тѣ му бѣха отказали категорично при прѣговорите за примирие, е последниятъ мотивъ за отлагане на заседанията. Снабдяването на обсадените крѣпости съ хранителни припаси бѣ условие поискано, но отхвърлено, е условие, което по никой начинъ не може да се

предлага сега, когато се говори не вече за при-
мирие, а за миръ. Съ повдигането на такива въ-
проси дѣлото на мира не може освѣтъ да губи. И
тъй като този миръ се желае — и искрено се
желае, както имаме причини да вѣрваме — отъ
всички велики сили, отъ цѣлото обществено мнѣние
на културния свѣтъ, ако за нещастие неприятелътъ
съ своитѣ неодобрити отъ мѣрдавинитѣ кражгове
претенции докара подновяване на враждебноститѣ,
ние можемъ да бъдемъ увѣрени, че ще имаме на
своя страна не само прѣсвитѣ сили на сплотенитѣ
сюзници, но и цѣлнитѣ симпатии на най-могнитѣ
международни фактори. (Бурни ржкоплѣскания отъ
всички страни)

Между тѣзи просвѣтени приятели на мира,
г. г. народни прѣдставители, единъ зловѣщъ слухъ
прѣди нѣколко врѣме бѣше внесълъ извѣстно без-
покойствие. Каза се, че балканскиятъ сюзъзъ поч-
налъ да се разклаща. И тая нечестива идея за ка-
раници между творителитѣ на едно свето дѣло бѣ
доста обнадежила неприятеля. Нужно ли е да се
каже, че тя не почива на никакви сериозни факти?
Сбѣтията доказаха това. Единодушието между
сюзнитѣ делегати въ Лондонъ е пълно и то об-
щава въ областта на мира резултати не по-малко
блѣскави отъ ония, добити въ полето на войната.
(Ржкоплѣскане отъ всички страни)

Близкото бѣдѣще, г. г. народни прѣдставители,
ще ни покаже да-ли прѣговоритѣ въ Лондонъ ще
донесатъ очакваното свѣршване на войната, жела-
ното подписване на миръ. Съ тоя миръ може още
отсега смѣло да се прѣдвиди, че отъ всички бивши
непосрѣдствени съсѣди на Турция ще останемъ
само ние да ѝ бѣдемъ бѣдѣщи съсѣди. Въ нейнъ
интересъ е да не продължава и съ бѣдѣщитѣ свои
съсѣди една безнадежна война, продължението на
която не може да ѝ помогне, продължението на
която може само да направи нещастни още нѣколко
хиляди сѣмейства. Въ нейнъ интересъ е да се съз-
даде по-скоро единъ траенъ между нея и насъ миръ.
Да-ли ще стори тя това, не знаемъ; но въ едно ви-
моля, г. г. народни прѣдставители, да бѣдете увѣ-
рени. Правителството, което се радва на вашето
довѣрие, ще стори всичко, което зависи отъ него,
за да се склучи единъ миръ, който да отговаря на
огромнитѣ жертви на българския народъ, който да
удовлетворява великата нужда на неговитѣ измъ-
чени синове отъ едно трайно омировотворение, отъ
едно трайно уреждане на неговитѣ отношения съ
всички негови съсѣди.

Отъ всички страни: Браво! (Бурни и продължи-
телни ржкоплѣскания)

Прѣдседателствующъ А. Буровъ: Има думата
тирновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Алексан-
дъръ Малиновъ.

А. Малиновъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни
прѣдставители! Тронното слово и рѣчта, която
току-що изслушахме, произнесена отъ г. мини-
стеръ-прѣдседателя, съдържа една отъ голѣма
важностъ за насъ всинца ни декларация; тя е, че
правителството е рѣшено да отиде докрай, да про-
дължи войната, ако побѣдена Турция не склони
да приеме условията, които диктуватъ делегатитѣ
на побѣдителка България. Въ сѣщото тронно слово
прѣко и измежду редоветѣ се чете и друга една
мисль, тя е, че нашата армия въ денъ днешенъ
е въ по-добро състояние, отколкото е била на 5 ок-
томврий, когато ѝ бѣ заповѣдано да навлѣзе въ
земитѣ на нинѣ-блаженопочившата европейска
Турция; че санитарното дѣло въ нашата армия е
уредено; че продоволството на армията е подобро
и, което е най-важното, че разреденитѣ редове на

нашитѣ побѣдоносни полкове вслѣдствие на много-
численитѣ сражения, сж попълнени вече съ новъ
отборъ юнаци. Къмъ тази декларация трѣбва да
добавимъ, да констатираме и другата, която за-
вчера, при защитата на своя законопроектъ за
свѣрхсѣмътенъ кредитъ отъ 50.000.000 л. за нуждитѣ
на армията, бѣ направилъ г. министърътъ на фи-
нанситѣ; тя е, че финансовото положение на страната
е добро и че, ако е нужно това да стане, ние ще
можемъ да продължимъ съ успѣхъ 5—6 и повече
мѣсеци войната. При тази блѣстяща картина на
положението, на състоянието на нашата армия и
на нашитѣ финанси, нарисувана отъ едно отговорно
правителство, на насъ не би останало друго, освѣтъ
да констатираме, че „вечнко о наредѣ“ и дори да
не вземаме думата по настоящето тронно слово,
като съ пълно довѣрие къмъ политиката на пра-
вителството очакваме резултатитѣ на сбѣтията.
Ако при все това, азъ не безъ колѣбане рѣшихъ
да взема думата, то е за да направя нѣкои блѣжки,
не отъ желание да подложа на критика полити-
ката на правителството — мосто становище спрѣмо
тази политика продължава да бѣде сжщото, което
тукъ на трибуната бѣхъ завзелъ на 22 септемврий.
Азъ искамъ да направя тѣзи блѣжки по други
едни побуждения, да мога съ своитѣ слаби сили,
като изнасямъ тукъ на трибуната нѣкои страхове,
които циркулиратъ изъ обществото, да спомогна,
споредъ израза на нашия добъръ тукъ приятель
г. Янко Сакъзовъ, за установяване на онази връзка,
на онова единение между общество и правител-
ство, безъ която връзка успѣшна, ползотворна дѣй-
ностъ на всѣко едно правителство, ако не е съв-
сѣмъ невъзможна, то, въ всѣки случай, е пробле-
матична. Тия страхове, тия въпроси, на които
права алузия се въртятъ около това: по кой начинъ
ще могатъ да се ликвидиратъ окончателно сбѣ-
тията между насъ и Турция, отъ една страна,
между насъ и нашитѣ славни сюзници, въ тая,
тъй наречена „балканска война“ — отъ друга.

Г. г. народни прѣдставители! Не бѣше леко да
се побѣди Турция, една почти 25-милионна импе-
рия, не ще бѣде леко да се склучи миръ въ Лон-
донъ, но още по-мъчно ще бѣде, мисля, да се изря-
вятъ всички онѣзи спорове, които ще има да се
породятъ, ако не сж се породили вече между насъ
и нѣкои отъ нашитѣ съсѣди и сюзници. Войната
излѣзе побѣдоносна, блѣстяща; българскиятъ вой-
никъ прослави името на България. Мирътъ, рано
или късно, ще се склучи, ще се склучи по начинъ
достоеенъ за България и съобразно, както се изрази
г. министъръ-прѣдседателъ, съ онѣзи голѣми,
колосални жертви, които вече е далъ и е готовъ
да даде българскиятъ народъ, за да постигне своя
идеалъ. Нека се надѣмъ, прочее, че и другитѣ
въпроси, на които направихъ алузия, ще бѣдатъ
изравнени по начинъ задоволителенъ за всички
сюзни нации. Това изравняване ще стане леко,
ако се има прѣдъ видъ бѣдѣщето: съ огледъ къмъ
това бѣдѣще, нѣма да има споръ между насъ и
нашитѣ сюзници, който да не бѣде задоволи-
телно разрѣшенъ. Азъ винаги съмъ билъ на стра-
ната на единъ балкански сюзъзъ. Нѣщо, мисля, за
този сюзъзъ и прѣзъ наше врѣме е на пра-
венъ о. Азъ съмъ дори за единъ сюзъзъ по-широкъ
слѣдъ войната. Въ Лондонъ, когато ще се под-
пише — ако се подпише — протоколътъ на мира,
искамъ да вѣрвамъ, че едновременно съ това нѣма
да се подпише и протоколътъ за ликвидирание на
балканския сюзъзъ. Напротивъ, едва тепърва, слѣдъ
мира, балканскиятъ сюзъзъ ще има да нарасне, да
се разшири, да стане една сила, способна, годна
да ни отърве отъ благосклонното попечителство,
но сѣ попечителство на по-силнитѣ отъ насъ. Второ,
този сюзъзъ ще има да осигури онѣзи условия, при

които ще е възможно по-нататъшното мирно, прогресивно развитие на балканските нации. И най-послѣ, само този съюзъ, ако продължава да съществува, ще бѣде единичният оплотъ за формулата, че „балканитѣ сѣ за балканскитѣ народи“.

Неотдавна въ едно свое интервю дадено отъ нашия уважаемъ прѣдседателъ на Събранието, г. Даневъ, на едного отъ кореспондентитѣ на в. „Le Temps“, той бѣ казалъ, че източната проблема съ балканската война е разрѣшена. Ето една мисль, която не сподѣлямъ. Балканската проблема не се рѣшава съ тая война, тя влиза само въ една нова фаза, въ не по-малко остра отъ оная, въ която се намираше по-рано. Съ огледъ къмъ разрѣшението на тази проблема най-вече съюзътъ ще трѣбва не само да съществува, но и да получи едно разширочение. Ако моето разбиране на въпроса на далечното бъдеще, на което единъ далновиденъ политикъ не може да не държи смѣтка, е сжшото въ Бѣлградъ и въ Атина, то азъ не се боя нито за бъдещето на този съюзъ, нито за сполучливото разрѣшаване на ония спорове, които всички добръ знаемъ, че ще изникнатъ и за които ние, българитѣ, въ съзнанието на своята сила не искаме да вдигаме засега шумъ.

Г. г. народни прѣдставители! Слѣдъ войната намъ ще е нужно дълго и дълго да живѣемъ въ миръ, за да можемъ да се свърземъ и да се заведемъ съ вътрѣшното си благоустройство. Новитѣ и голѣми граници на бъдѣща и велика България, широкото ни излизане на Егейско-море отварятъ нови перспективи, отварятъ за България нови пазари... Ще трѣбва съ огледъ къмъ тия перспективи да се трасира, така да кажа, нашата бъдѣща нова вътрѣшна и външна политика. Ще трѣбва много да се работи, щото излизането ни на Егейското-море да спомогне за повдигането на България, защото, ако България не направи всичко нужно за модернизирание на своето земледѣлие и не стори още по-много за по-бързото си индустриализиране, то ние отъ широкото излизане на Егейското-море, отъ уголѣмяване на границата, не само ще можемъ нѣщо да спечелимъ, но дори ще загубимъ и ще станемъ единъ консомативенъ само пунктъ на произведенията на чуждитѣ индустрии. Въпроса, който засѣгамъ е въпросъ широкъ, сериозенъ, заслужава единъ денъ, на врѣмето си, на дълго да бѣде развиванъ и разискванъ отъ тая трибуна. И ако азъ загатвамъ за него, то е по други причини, да покажа, че новитѣ ни пазарища, прѣди всичко, ще бѣдатъ въ малоазиятскитѣ и арабийскитѣ владѣния на Турция. Съ Турция намъ ще прѣдстои да завържемъ огромни, оживени търговски сношения. Покрай тѣзи търговски сношения ще се завържатъ и здрави политически връзки. На тѣзи връзки, тѣзи, съ които третираме въпроса за мира въ Лондонъ, ще трѣбва да държатъ смѣтка, ще трѣбва да държатъ смѣтка толкова повече, че при ликвидирането на източната проблема, за която говорихъ, за менъ поне е ясно това, балканитѣ ги очакватъ нови сътресения, и ако при разрѣшаването на тая проблема ще има да видятъ извѣстни мжчотии балканитѣ, то ще има да види още по-голѣми Турция. И ако до днесъ ние никога не сме били искрени приятели съ Турция, при едно разумно нареждане въ Лондонъ нашата граница на изтокъ, тѣзи приятелски връзки ще станатъ здрави и между насъ и Турция, днешниятъ нашъ неприятель, ще се намѣри една обща работа на изтокъ. Всичко зависи отъ начина, по който ще има да се ликвидира сега войната съ Турция.

Отъ начина, по който ще има да ликвидираме въпроситѣ, които ще изникнатъ между насъ и съюзницитѣ ще зависи бъдѣщото съществуване на съюза, и което е по-важно, г. г. народни прѣдставители,

само при сполучливо разрѣшението на тѣзи въпроси ние ще можемъ да бѣдемъ сигурни, че е стабилизиранъ мирътъ на балканитѣ за дълго врѣме, за обща полза на България и сегашнитѣ нейни съседни.

Съ Гърция, съ бъдѣщата наша нова съседка, сжщо ще има да се създадатъ голѣми търговски сношения. И прѣдъ видъ на това, че у насъ ще има да останатъ стотици хиляди еднородци на гърцитѣ, за здравяването на политическото приятелство между насъ и Гърция е отъ голѣма нужда за нея.

Двѣ думи и за Сърбия. Съ нея, поради еднаквостта на нашата и нейната икономическа структура, не виждамъ въ бъдѣще да се завържатъ особени търговски връзки. Но насъ съ сѣрбитѣ ще има да върже друго едно нѣщо, което е два пѣти по-цѣнно, дължа да подчертая за сѣрбитѣ — славянскитѣ задачи туку на балканитѣ. Нашето приятелство занаяпрѣдъ ще бѣде по-сжжпо за Сърбия, отколкото е било то до днесъ. Сърбия не трѣбва да забравя, че е съседка на Хабсбургската монархия, която ѝ създаде толкова мжчотии съ повдигането въпроса за автономия на Албания.

Ако моето разбиране е разбиране, което може да намѣри отзвѣвъ въ парламентарнитѣ, въ мѣродавнитѣ обществени сѣди въ Бѣлградъ и Атина и ако и тамъ то се поддържа, то азъ за третн пѣти трѣбва да кажа: всичко ще бѣде наредено, всичко ще се разрѣши по единъ начинъ добръ, който ще прѣдизвика едно второ удивление, както прѣдизвика удивление всждъ сключването на балканския съюзъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ засѣгамъ, както виждате, отъ тая трибуна въпроси, за които нѣкои биха казали, че е прѣждоврѣменно да бѣдатъ разисквани. Такова едно възражение би могло да намѣри здрави аргументи; но и противното разбиране, което най-вече ме накара да излѣза на тая трибуна и да огранича моята рѣчь само съ тѣзи въпроси, които разисквамъ, би могло да намѣри още по-сильни аргументи, и най-здравиятъ отъ тѣхъ — е, че само днесъ по тия въпроси, които разискваме, съ полза може да се говори, а утрѣ, прѣдъ fait accompli, ще бѣде късно. Тогава ние ще можемъ само да критикуваме, а не да бѣдемъ полезни съ своитѣ съвети, и ако ви се вижда думата силна — съ своитѣ скромни мнѣния. При ликвидирането резултатитѣ отъ войната между насъ и нашитѣ съюзници, говори се, че ще бѣде взетъ за критерий слѣдующиятъ принципъ — ако е принципъ — че всѣки ще получи съобразно съ даденитѣ жертви, съобразно съ взетото участие въ войната. Нѣмамъ нищо противъ този „принципъ“, противъ такъвъ начинъ на разрѣшаване въпроситѣ не мога да кажа нищо. Дълга, обаче, да отбѣтжа, че този „принципъ“ колкото и да бѣде добръ, при неговото прилагане въ бъдѣще не трѣбва да се изпуша другъ единъ; той е слѣдниятъ — цѣльта на сегашната война. Ние не водимъ една завоевателна война. Ако бихме водили такава, само тогава чистиятъ „принципъ“ на съразмѣрностъ“ би билъ достатъченъ за разрѣшаване на визирания въпросъ; защото тогава ще е безразлично, кждѣ ще получимъ съразмѣрното удовлетворение: да-ли въ Македония, или въ Тракия или, ако щете, въ Мала-Азия или Арабия. Цѣльта на тази война е другада — въ националното обединение. Слѣдователно, при разчитване на въпроситѣ между насъ и нашитѣ съюзници трѣбва прѣди всичко за тази именно цѣль на войната да се държи смѣтка и да не се отстъпватъ на съюзницитѣ мѣста, въ които компактно живѣятъ българитѣ. Азъ съмъ убѣденъ, че отъ нашето правителство ще се държи смѣтка за това. Не за насъ и за нашето правителство говоря и не къмъ него отправямъ думитѣ си; азъ отправямъ думитѣ си къмъ нашитѣ съюзници, съюзници вчера, съюзници днесъ, съюзници всѣкога, ако и отъ тѣхъ се държи смѣтка за това, върху което

привлѣкохъ вниманието ви, каквито, обаче, помежду насъ и съюзниците да има спорови въпроси, днесъ за днесъ, тѣ сѫ само наши домашни, на съюзниците въпроси, тѣ Турция не ползуватъ; противъ нея докато не свършимъ войната, въ всички случаи ние ще бъдемъ съюзници.

Въпросътъ за подѣлбата на завладѣнитѣ земи между съюзниците се усложнява съ проектираното извикване къмъ животъ — на една нова държава, на автономна Албания. Отъ това да-ли автономна Албания ще бѣде голѣма или малка, ще бѣдатъ по-големии или по-малки недоразумѣнията между балканските държави. Това е моето дълбоко убѣждение. Понеже може да бѣде сѣдено на България да стане съседка на бѣдѣща голѣма или малка Албания, азъ не мога освѣнъ отсега да не привѣтствувамъ тази нова държава, но не мога да кажа заедно съ това и друго — че Албания се извиква къмъ животъ не заради албанците. Историята, липсата на единство на езика и на вѣрата, най-послѣ, на албанското племе не оправдаватъ съществуването на една нова държава, на една Албания, и ако тя се създава, то най-малко за албанците, а поради политически причини, които още единъ пътъ подкрѣпятъ първата релефирана вече прѣдъ васъ моя мисль — че на източната проблема прѣдстои една тежѣва да бѣде рѣшавана. Прѣдъ видъ на тази Албания, съ съществуването на която ще има да се примирятъ балканските държавици, се изказватъ въ чуждия печатъ разни мнѣния касателно бѣдѣщите граници на България откъмъ съюзниците ѝ, които мнѣния, за голѣмо съжаление, сѫ намѣрили отзивъ въ интервюта, дадени отъ нѣкои официални лица. Тѣзи интервюта не сѫ опровергнати и азъ мога да ги експлоатирамъ отъ тая трибуна. Единъ отъ министрите на една отъ съюзните държави е казалъ, „че между насъ и България има съглашение; то ще ни спомогне да се уредимъ слѣдъ войната; но прѣдъ видъ на това, че ние не ще можемъ да излѣземъ нашироко на Адриатическото-море, както прѣдполагаме, то и самата граница съ България, уговорена става незадължителна“. И наистина, извикването къмъ животъ на Албания означава епирането възможността на Гърция да се разширява на сѣверъ по направление, да кажемъ, къмъ Авлона. Същата Албания спъва възможността за развитието къмъ юго-западъ на Сърбия, да кажемъ къмъ Драчъ. И понеже тѣзи двѣ държави сѫ създаването на голѣма или малка Албания не могатъ свободно и естествено да се разширятъ, у тѣхъ се породила мисльта да подирятъ компенсация за смѣтка на своите съюзници българи.

Че Албания ще се роди, това очевидно не всички сѫ прѣдвиджали, но една отъ нашите съюзници го е прѣдвидѣла — това е Гърция. И затова съ движението на своите войски прѣзъ врѣме на войната тя прѣслѣдваше не стратегически и не тактически задачи, а политически — да се намѣри въ Солунъ. Защо? Защото очевидно за Гърция е било ясно, че да върви на сѣверъ отъ себе си, не е толкова полезно — че нататкъ ще има да се създава нова държава... Албания. Друго. Въ чуждия печатъ се поддържа съ голѣма настойчивостъ отъ компетентни по въпроса лица, че Гърция заявява претенции дори за Кавала. Тя не е чужда да претендира Сѣресъ, Воденъ, Леринъ и Костуръ. Тази тенденция за разширение на изтокъ, особено е настойчива у нашите съюзници гърци, поради невъзможността имъ по-свободно, казвамъ, да се развиватъ на сѣверъ. Моята задача е да констатирамъ тази тенденция на нашите съюзници, за да направя слѣдната критически бѣлѣжки, която като правда, считамъ че съмъ полезенъ на общото балканско дѣло, на бѣдѣщия съюзъ, на добрите ни отношения съ нашите съюзници. Тази логика, че щомъ единтъ отъ тѣхъ губятъ на сѣверъ, а другитѣ на западъ, то трѣбва да се разширятъ за

смѣтка на България, е логика, която не води къмъ добри сетини; отъ тая логика трѣбва да се пазятъ сегашните наши съюзници, ако скѣпятъ мира на Балканите, спокойното наше и тѣхно развитие.

Компенсации, извънъ отъ онѣзи, които е дала България вече до днесъ ти повече не може да дава. Защо? Азъ дължа и тая своя мисль да развия на-късо прѣдъ уважаемите г. г. народни прѣдставители. Дори тукъ, въ кулоарите на Народното събрание, се поддържа отъ наши другари, видни обществени дѣятели, че на западната граница ние сме спокойни, че Санстефанска-България е обезпечена. Това е една заблуда, която отъ тукъ (Сочи министерската маса), сѫ дължими да опровергнатъ. Уви, Санстефанска-България на западъ нѣма да видимъ, тя е изгубена, и нашата загуба е огромна: отнема ни една територия отъ хиляди квадратни километра съ едно население отъ сто и повече хиляди българи. Санстефанска-България! Кои бѣха нейните граници — азъ говоря за границите на западъ. Нѣма да говоря обаче за онѣзи нейни граници, които не бѣхме въ положение да запазимъ, и които обемаха Пиротъ и Врания, защото тогава още не бѣхме държава, тѣ се измѣниха слѣдъ Санъ-Стефано въ Берлинъ. За Берлинъ никой не отговаря, но за сегашните отстъпки не може да се каже същото. Границите на Санстефанска-България започваха отъ Шаръ-планина, обемаха дори цѣлото Тетовско, слѣдъ това границата се спускаше на югъ, минаваше на западъ отъ Охридското-езеро, като на югъ обемаше Костуръ, Воденъ, Виндже-Вардаръ. Тия граници сѫ изгубени, тѣ ще бѣдатъ по-тѣсни, по-малки, защото концесии сѫ направени — това личи — на нашите съюзници. Но сега сме прѣдъ една перспектива за по-големии концесии на съседни и съюзници. Трѣбва да разберемъ обаче, че никакви други отстъпки сѫ вече невъзможни. Тукъ сѫ страховете на обществото, на които азъ направихъ алюзия. Омою тѣхъ се прѣскалъ всевъзможни слухове, всевъзможни клюки и може-би затова най-вече, защото печатътъ на съюзниците ни е много несдържанъ, както сѫ много несдържани въ своите изявления и нѣкой отъ отговорните лица въ съседните намъ държави. Тамъ се рисуватъ картини, които не могатъ да не дразнятъ и да не безпокоятъ българското обществено мнѣние. Ако ние мълчимъ, то не затова, че не бихме могли да отговоримъ, но поради цензурата върху политическия печатъ, която не мога да разбера и която надѣвамъ се правителството да махне чась по-скоро като незаконна. Нашето общество, нашиятъ печатъ, дори нашата камара — всичко мълчи и се получава впечатлението, че всичко е на редъ. Въ дѣйствителностъ не всичко върви добръ и азъ считамъ за нужно да издигна гласъ, да кажа, че народното прѣдставителство въ България, както и обществото, много нѣща виждатъ, и ако мълчатъ, то не е затова, защото се мирятъ съ всичко що става, а затова, защото считатъ, че врѣмената не сѫ да се говори, а за-дружно да се работи. Но е дължността наша да кажемъ, че тия въпроси, за които зататвамъ, важността имъ разбираме, значението имъ проумяваме, и когато тѣ дойдатъ окончателно да се рѣшаватъ, ние ще прѣдлагамъ своите права, ние ще имаме дори спрѣмо нѣкои отъ нашите съюзници да ги защитимъ по най-енергиченъ начинъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ свършвамъ. Има много въпроси, върху които би могло да се говори сега, не по-късно, по въпроси, които сигурно се разискватъ въ Лондонъ. Лично азъ нѣма да ги засегна. Не искамъ днесъ да говоря за прозата, която ще дойде — ние прѣживяваме политическия моментъ на нашата война, ще дойде подиръ него прозаическиятъ въпросъ за дълговетъ на побѣдената отъ насъ Турция, въпросътъ за концесията, която въ силата на европейския quasi-désintéresse-

ment ни се възложат, ще дойдат много други въпроси; азъ ще ги оставя за по-послѣ: тѣ търпятъ; но по тоя въпросъ, който повдигнахъ отъ трибуната и по който съ всичката откровеностъ се изказахъ, азъ исцетохъ за свой дългъ да се произнесе и мисля, че бѣхъ само полезенъ съ своитѣ бѣлѣжки и прѣдупрѣждения.

„Но ние сме още въ война“, ни каза г. министър-прѣдседателъ, на нѣколко жкти ни го каза и г. министърътъ на финанситѣ. Да, ние сме въ война. Ще се продължи ли тя — не зная. Азъ искамъ да бѣда малко оптимистъ — искамъ да вѣрвамъ, че въ Сенджемския дворецъ делегатитѣ на България ще подадатъ рѣка на делегатитѣ на Турция, че миръ ще бѣде сключенъ и че делегатитѣ ще се върнатъ въ тѣхнитѣ столици, за да кажатъ на своитѣ народи: „Врѣмето на кръвната разпра е минало, настанало е друго врѣме, врѣме на задружна работа на изтокъ“, каквато работа, както казахъ, прѣдстои на съюзницитѣ съвмѣстно дори съ Турция. На що почива моя малкъ оптимизъмъ, моята малка надежда за сключване миръ? На слѣдующето. Прѣди всичко на факта, че Турция, каквото ще да пави, въ офанзива не може да прѣмине, и, слѣдователно, никога не може да повърне нито една педя отъ онази земя, която завзеха съюзницитѣ. Второ, на факта, че рано или късно Одринъ и всички други незавзети крѣпости, подъ натиска на ножа, или подъ натиска на глада, ще капитулиратъ. Трето, на факта, че само подъ Чаталджа е възможенъ още за Турция какъвто-годѣ добър миръ. И най-послѣ, на факта изнесенъ отъ уважаемиятъ г. министър-прѣдседателъ — на съвѣтитѣ, които цѣлятъ цивилизованиятъ свѣтъ дава на Турция, че тя трѣбва да спре тази кървава, безполезна прѣди всичко за нея, война. На тѣзи факти почива моята надежда, че отъ Лондонъ нашитѣ делегати ще се завърнатъ съ миръ. Но ако монѣ прѣдположения сж неправни, ако менъ и всинца ни очаква разочарование, тогава, о! тогава, за менъ е ясно, че войната ще има да се продължи съ по-толѣмо ожесточение, съ по-толѣмъ ентусиазъмъ, защото къмъ всички поводи, които обосноваваха тази война, ще има да се добави още единъ, че турчинътъ злоупотрѣби съ довѣрието ни, когато на Чаталджа попуска примирие... Тогава рано или късно бодритѣ звукове на „Шуми Марица“ ще екнатъ изъ Златния-рѣчъ и хубавия Босфоръ, тогава, най-послѣ, узурпаторътъ полумѣсецъ надъ св. София ще склони своята глава и ще отстъпи мѣстото на честния и животворящъ кръстъ. (Бурни ржкоплѣскания отъ болшинството) Тогава, г. г. народни прѣдставители, българскитѣ войски ще диктуватъ вече миръ не чрѣзъ дълги прѣговори и не въ Сенджемския дворецъ въ Лондонъ, а въ единъ отъ разкопшитѣ дворци на Босфора. И азъ не мога да не слѣза отъ тази трибуна безъ да кажа: съ слава е вървѣло българското оружие, съ слава ще се свърши...

Като напускамъ трибуната, мой дългъ е да направя поклонъ на падналитѣ юнаци и да кажа: слава на юнацитѣ подъ Чаталджа и дано даде Богъ да бѣда честитъ единъ денъ да се кача на тая трибуна, за да мога да добавя: Слава на българската дипломация.

Отъ болшинството: Браво! (Бурни ржкоплѣскания)

Прѣдседателствующъ А. Буровъ: Има думата софийскитѣ народенъ прѣдставителъ г. Янко Сакжзовъ.

Я. Сакжзовъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Азъ не ще мога да захвана моята рѣчь въ отговоръ на тронното слово, нито така както захвана уважаемиятъ нашъ министър-прѣдседателъ, нито пъкъ да свърша така, както свърши ува-

жаемиятъ прѣядеговорившъ. Моята цѣль и моята задача, г. г. народни прѣдставители, е по-скромна; тя се диктува отъ положението ми като български гражданинъ, който прѣнася чрѣзъ влияние всички неслоди на войната и който въ края на всички тѣзи неслоди очаква единъ достоенъ и отговарящъ на неслодитѣ и на жертвитѣ миръ. Азъ не ще мога нито въ положението си като политикъ, като прѣдставителъ на известна партия, нито въ положението си като простъ български гражданинъ, който е видѣлъ и турската епоха, който е прѣминалъ и прѣзъ свободния животъ, нѣколко периода, да се задоволя само съ тази послѣдна частъ на нашата работа, съ която се залови г. Малиновъ. Безъ съмнѣние въ края на крайщата усилията на нашето правителство ще бѣдатъ да се сключи единъ достоенъ миръ за България и за съюзницитѣ ни. Но азъ се поставямъ на почвата пакъ на този български гражданинъ, който търпи неслодитѣ на войната, и излизайки отъ неговитѣ интереси, ще заговоря за прозата на нашия животъ и за прозата, която очаква българското правителство досега и отсега до сключването на мира.

Ако се поставимъ на гледището на дипломатията, ние можемъ да развиемъ такива сайни идеали, каквито ни очерта г. Малиновъ, и ако се поставимъ на гледището на историка, ние можемъ да забравимъ днешнитѣ неслоди и да не докачимъ нито съ едно жестоко слово, нито днешното правителство, нито тѣзи, които ръководятъ войната. Но, г. г. народни прѣдставители, позволете ми да кажа мнѣнието си, че колкото е важно онова бѣдѣше, което ще се рисува на историка, и онова, което се рисува въ въображението на дипломата, толкова е важно и онуй настояще — и твърдѣ важно — въ което ние живѣемъ и въ което живѣятъ и тѣзи, които водятъ войната, и онѣзи, които ги поддържатъ въ тая война. За туй, позволете ми, г. г. министри, и вие, г. г. народни прѣдставители, да си изкажа мисълта напълно, безъ раздражение, съ спокойствие, което прилича на единъ парламентъ, на единъ парламентъ, г. г. народни прѣдставители, който е резултатъ, който е слѣдствие на тридесетгодишни граждански борби въ тая страна, и на единъ парламентъ, който ще дарява свобода на нѣколко милиона население въ освободенитѣ земи, единъ праламентъ, който трѣбва да послужи като образецъ, като примѣръ на тѣзи, които утрѣчка ще ги повикаме въ нашата орѣда и на които ние трѣбва да покажемъ примѣръ на снизхождение и толерантность къмъ мнѣнията, които тѣ ни носятъ. Отъ завоюванитѣ страни, отъ освободенитѣ земи ще ви дойдатъ, като прайдаши на тази страна, не само българи, които естествено ще клонятъ къмъ насъ, но ще ви дойдатъ и инородни елементи — турци, гърци, може и една частъ власи — които нѣма да иматъ туй естествено сближение къмъ насъ и въсѣ и които ще трѣбва въне да спечелите, да спечелите съ една гражданска, демократическа политика, такава гражданска и демократическа политика, каквато ние сме си установили горѣ-долу въ нашата страна. Затуй позволете и на менъ, който ще ви говоря за неслодитѣ на днешния българинъ, който води войната, да бѣда пълненъ въ изражението на моята мисль.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ признавамъ максимата, че когато се минава рѣка, не бива да се мѣняватъ монетѣ, азъ признавамъ, че когато се води война ние не можемъ да влизаме въ тънкоститѣ и шдиробноститѣ на цѣлия оня грамаденъ механизъмъ, който подготвя и който води войната; но и вие ще трѣбва да признаете, че въ една страна, каквато е нашата, ние водимъ една народна война, и че въ една демократическа страна вие не можете да la longue да водите война безъ да имате винаги връзка между себе си, правителството и народа. И недѣйствително

стѣлава на онова гледище, на което оня денъ г. министърътъ на финанситѣ стѣпи, като каза, че народното прѣдставителство е съ правителството и, слѣдователно, ние имаме народа съ насъ си. Г. г. народни прѣдставители! Ако въ разстояние на 3—4 години спокоенъ и миренъ животъ въ конституционна страна вие сте длѣжни да апелирате къмъ народа, да го запитате да-ли не му се е измѣнило мнѣнието за ръководството на управлението въ разстояние на тия 3—4 години, питамъ ви — вие ще ми кажете и ще се съгласите съ менъ — една война, която се е започнала и която ангажира всички сили, млади и стари, такава война може ли да се води за дълго време безъ да бъдете вие въ контактъ, безъ да бъдете вие въ близко сношение съ страната, която води тази война? И това, г. г. народни прѣдставители, не е само за демократически страни, това е за всяка една страна. И една абсолютна страна е длѣжна да пази този контактъ между правителство и народъ. Като е тъй, вие ще ми позволите още съ първитѣ думи на тази трибуна да поискамъ и да чуя отъ г. г. министрите декларация, че отъ днесъ натѣй българското правителство, каквито условия и да ни се наложатъ отъ събитията, не ще скъса тази връзка между себе си и народното прѣдставителство, че камарата, единъкъ свикана на редовна сесия, не ще бъде отложена, и че тази връзка не ще бъде оставена. Това на първо мѣсто. Второ, ще искамъ да чуя, че правителството ще даде възможностъ на българския народъ, на българските граждани, на всички партии, на всички обществени сили, възъ основа на свободата, която ние имаме и която не ни е дарувалъ никой тукъ отъ васъ, да се положатъ оная връзка, която ще подпомага правителството при такива мъчни събития, каквото е една война, именно че цензурата ще бъде прѣмахната, свободата на печата възстановена, свободата на събранията, за да могатъ останалитѣ български граждани да дойдатъ на помощъ на правителството въ доизкарване на войната до единъ добъръ край.

И. Минчевъ: Този въпросъ ще разглеждаме, г. Сакжзовъ: има внесена интерполация.

Я. Сакжзовъ: Това мое желание единъ пътъ изразено, азъ прѣминавамъ по-нататкъ къмъ една лека, къмъ една бърза и кратка критика на нѣтина, по който у насъ се води войната.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ разбирамъ напълно и тежестя на момента и тежестя на въпроса и нѣма да засѣгамъ дълбоко. Едно само ще ми кажа, че колкото между насъ и васъ има разлика въ отънасяване на ония политически сръдства, които ние туряме въ дѣйствиe за достигане нашия идеалъ, сѣ пакъ, единъ пътъ войната наложена на народа, ние сме длѣжни да я направимъ по-приемлива, по-леко носима и по-добъръ изкарана докрай. Безъ съмнѣние, ние сме противъ войната и това не посмѣяхъ да го скрия тукъ прѣдъ васъ на 22 септември. Безъ съмнѣние, ние сме противъ този най-лошъ отъ всички политически методи за достигане на политически цѣли. Нѣма да се выпускамъ въ този моментъ да ви доказвамъ цѣлата пакосностъ, цѣлата пагубностъ на този чудовищенъ, остарѣлъ методъ на политическо въздѣйствиe. Но въ контактѣ и въ сношенията на народитѣ не е само едната страна, която диктува, а съ редъ условия, главно противника. И ако нашиятъ противникъ днесъ, въпрѣки толкова годишнитѣ усилия на българскитѣ правителства, да даде онази свобода и възможностъ на обикновено човѣшко съществуване на македонскитѣ и одринскитѣ населенія, не се е подалъ на туй наше политическо въздѣйствиe и е принудилъ нашата страна и нашето

правителство да се готвятъ за война, казвамъ, ако този методъ най-сетнѣ се е наложилъ и на васъ, ние сме длѣжни, като народни прѣдставители, да се помѣчимъ поне този методъ да не бъде тъй тежъкъ за нашата страна, прѣди всичко. И позволете ми нѣколко кратки бѣлѣжки на този методъ.

Не трѣбваше нашето правителство, което минава за едно отъ най-умѣренитѣ, едно отъ най-консервативнитѣ въ нашата страна, когато посѣга къмъ това политическо сръдство, да го взема такова, каквото го е намѣрило. И ако има нѣкаква критика да се насочи къмъ васъ, г. г. министри, то е тази именно критика: защо вие най-умѣренитѣ, най-спокойнитѣ, най-тихитѣ прѣдставители на българското общество, не очистихте това сръдство, въоръжението на страната, отъ всички ония пакости, които то поведе по дирѣ себе си? Защо? Ако бѣ друга политическа партия, чека ми бъде позволено това да кажа, защото това е истина, ако това бѣха г. г. народно-либералитѣ, ако това бѣха г. г. либералитѣ, дори ако бѣха демократитѣ, които въ време на своето управление сж се показвали винаги войнствени, винаги готови да посѣгатъ, да разрѣшаватъ политическитѣ конфликти съ оръжия, очевидно е на тѣхъ повече подобавало да взематъ това сръдство, такова каквото го намѣрятъ. Но вие трѣбваше да го очистите. И азъ съжалявамъ, че оня денъ г. министърътъ на финанситѣ, когато оправдаваше, въ отговоръ на г. Никола Константиновъ, лопитѣ и злитѣ послѣдствия отъ закона за реквизицията, съжалявамъ, че правителството, когато е видѣло, че ще бъде принудено да прибѣгне къмъ това сръдство, войната, най-първо не е приготвило своитѣ сръдства. И не е само реквизицията, на която азъ бихъ тукъ наблегналъ; най-първо въоръжението на нашитѣ сили. Г. г. народни прѣдставители! На менъ, прѣдставителя на работническата партия, ми бѣ жалъ, ми бѣ мъчно, когато азъ видѣхъ нашитѣ войници, повикани подъ знамената, да бъдатъ недобъръ облѣчени. Азъ, който не можехъ да си прѣдставя българския народъ въоръженъ да върви на война, на менъ ми бѣ жално, когато гледахъ неговитѣ обувки, неговата тънка дрешка, дори неговото недобро въоръжение.

(Прѣседателското мѣсто заема подпрѣседателътъ г. Г. Згуревъ)

Министъръ генералъ Н. Никиторовъ: За оръжия не говорете: липса на оръжия не е имало.

Я. Сакжзовъ: Да, г. военни министри, ако вие искате подирѣ два мѣсеца да ми зададете този въпросъ азъ ще Ви отговоря. Азъ Ви казвамъ, че имаше липса на оръжия.

Министъръ генералъ Н. Никиторовъ: Още отъ самото начало не е имало.

Я. Сакжзовъ: Вие нѣмахте 300—400 хиляди пушки. Позволете ми, това цѣлъ свѣтъ го знае, а ние да не можемъ да го знаемъ, да не можемъ да го казваме. Валитѣ и нашитѣ неприятели то знаятъ и ние да не можемъ слѣдъ три мѣсеца да го кажемъ и да бѣдѣло прѣстъпление да го кажемъ!

Министъръ Т. Теодоровъ: Може да сме били безъ оръжия, но на-ли побѣдихме, на-ли ни стига да биемъ неприятеля.

Я. Сакжзовъ: Може да сж били безъ оръжия, но на-ли побѣдихме съ приклади — тамъ е, мислите, всичиятъ въпросъ; но ние можехме съ по-малко жертви да побѣдимъ, г. финансови министри.

Министъръ Т. Теодоровъ: Не можехме съ по-малко жертви, г. Сакжзовъ.

М. Гайдовъ: Съ толкозъ пушки, толкозъ побѣди.

Я. Санжовъ: Ето и г. Гайдовъ потвърдява, че имало липса на оръжия; ще се намѣри и другъ партизентъ дѣецъ да го каже. Но не е въпроса въ това. Въпросътъ е, че нашето правителство, готвѣйки се за война, не е приготвило достатъчно оръжия. Това е и мнѣнието на българския общественъ дѣецъ, когато вижда, че вие прибѣгвате къмъ едно сръдство тъй пагубно, че вие не сте се приготвили достатъчно за него. (Възгласения отъ болшинството) Позволете. Г. г. народни прѣдставители! Ако вие мислите, че тукъ, отъ тази трибуна, могатъ да се даватъ съвѣти какъ да се разрѣшаватъ дипломатически въпроси западнѣлъ, нѣщо което не зависи само отъ насъ, какъ вие можете да спрете мене да кажа какъ можемъ ние по-добъръ да се уредимъ, когато това е нашъ въпросъ? Слѣдователно, не ме спирайте и недѣйте въмѣзва раздразнение въ нашитѣ разисквания.

Д-ръ Н. Списаревски: Никой не Ви спира.

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Моля, г-да, па-зете тишина, съ това ще се повдигне сериозността на дебатитѣ и вашето достойнство. Ако азъ забѣлѣжа отклонение отъ прѣдмета или нарушение на правилника, азъ ще се възползувамъ отъ правото на прѣдседателъ. Бждете спокойни и оставете оратора да говори. Продължавайте, г. Санжовъ.

Я. Санжовъ: Че г. г. министритѣ не сж били достатъчно приготвени за войната се вижда, на второ мѣсто, отъ това, на което ние бѣхме свидѣтели още въ първия денъ на мобилизацията. Ние виждаме веднага като се подготвятъ нашитѣ войници, за войната съ двойно и тройно да се повишаватъ цѣнитѣ на тѣзи вещи, които сж тѣмъ нужни. Г. г. народни прѣдставители! Въ всѣки единъ градъ на България това се е вършило. Тукъ въ София дюкянитѣ бѣха цурмувани отъ българскитѣ праждани, които отиваха да си купятъ долни дрехи, топли чорапи, вълнени фланели и т. н. и всичко това се продаде на една твърдѣ висока цѣна, и то не на тѣзи само, които си получаваха пособието отъ държавата, но и на онѣзи, които дадоха и послѣднитѣ си пари, за да си купятъ топли чорапи и вълнени фланели, за да могатъ да заминатъ за цолка си.

Третото нѣщо, което сжщо би трѣбовало да прѣдвиди нашето правителство и което не се прѣдвидѣ, то бѣ липсата на припаси. Гражданитѣ въ София останаха нѣколко дни безъ хлѣбъ, а сжщо и населението въ много части на нашата страна. Нашето правителство трѣбваше да има така сжщо и това прѣдъ видѣ.

По-нататѣкъ — какво направи нашето правителство за тѣзи, които повина подъ знамената? Това бѣ една маса отъ 300 хиляди души, която обезлюди нашитѣ градове и нашитѣ села. И тѣзи войници, дръзнати отъ своитѣ мѣста, оставиха своитѣ дѣца, жени и майки на произвола на сѣдбата. Г. г. народни прѣдставители! Ако споменавамъ тоя фактъ, то е затуй, че поне днесъ, когато знаемъ всички послѣдствия отъ тази немарливостъ на нашето правителство, ние трѣбва да вземемъ мѣрки западнѣлъ. Кой цѣще да се погрижи за ония останали жени, дѣца и майки въ градоветѣ? Ние можемъ да прѣдположимъ, че въ селата напиятъ земледѣлецъ си е оставилъ нѣкоя крина жито, нѣкои припаси; но какъво е могълъ да остави въ градоветѣ бѣднитѣ работници, бѣднитѣ запаячии, малкиятъ търговецъ, малкиятъ чиновникъ или учителъ?

Д-ръ Н. Списаревски: Каквото има.

Я. Санжовъ: За голѣмо съжаление той не е билъ прѣдизвѣстенъ за това, за да може да направи заемъ.

А ние виждаме нѣщо по-лошо. Г. министърътъ на финанситѣ ни каза, че до 17 септемврий били по-стѣпили въ държавното съкровище 11 милиона лева; това е вслѣдствие на туй, че бирницитѣ до тая дата събираха отъ всѣкъдѣ онова, което държавата имаше да взема и не оставиха на тѣзи хора какво да оставятъ за своитѣ домашни. И тукъ правителството трѣбваше да прострѣ своята педра рѣка, за да помогне на тия хора. Но ние не виждаме нито една мѣрка да е взета отъ правителството. (Възгласения отъ болшинството)

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Моля, г-да!

Я. Санжовъ: Само нѣкои общини се притекоха на помощъ, и то помощъ твърдѣ недостатъчна, твърдѣ оскъдна и не равномѣрно разпрѣдѣлена върху тия, които оставаха.

По-нататѣкъ, не смѣтамъ за излишно, г. г. народни прѣдставители, да посоча още на единъ-два факта, които доказватъ доколко нашитѣ правителства, които сж искали войната, не сж се готвили за нея. Всѣка война води подирѣ си убийства, ранявания, обаче нашия червентъ кръстъ, нашата санитарна помощъ е била въ двѣ отношения една отъ най-лошо уреденитѣ, отъ най-недостатѣнитѣ. На първо мѣсто липсваше медицинска помощъ. Нейната организация бѣ крайно недостатъчна, и даже може да се каже, въ такава степенъ недостатъчна, щото нѣколко дена наши ранени войници, ранени борци не намираха медицинска помощъ. Санитарната служба бѣ крайно оскъдна. И на второ мѣсто, не знамъ по какъвъ начинъ, по какъвъ пътъ, но на васъ ви е вече извѣстно какъ става туй, въ санитарната служба бѣха постѣпили, въ долния персоналъ, елементи, голѣма частъ отъ които не бѣха добъръ обучени за работата си и бѣха не на висотата на своето хуманитарно дѣло. Вие ще чуете, г. г. народни прѣдставители, много оплаквания отъ ранени войници, какъ имъ е била отказана елементарна медицинска помощъ, даже какъ сръпу заплащане не имъ е била давана тази помощъ, даже слѣдъ като нѣкои сж посочвали — това е фактъ — да обертатъ ранения, да му взематъ часовника и тогава не сж му направили нужната прѣвръзка, нужната помощъ. Това е едно твърдѣ нехуманно дѣло, което сж вършили тия санитарии. Та и въ туй отношение оскъдна е била онази помощъ, която правителството е давало на нашитѣ борци.

Докато тѣзи несподи се виждатъ, докато тѣзи недостатѣци се забѣлѣзватъ въ всичкитѣ части на този воененъ механизъмъ, вие ще забѣлѣжите отъ друга страна друго едно явление, което прави сжщо грозно впечатление. Много военни, които би трѣбовало да видимъ въ строя, ние ги виждаме въ разни нестроеви части, ние ги виждаме да обсебватъ сѣдебното вѣдомство, да навлизатъ въ реквизиционното вѣдомство, въ санитарното вѣдомство, съ една рѣчь виждаме ги тамъ, където биха могли да бждатъ поставени други сили на населението. И наистина такива сили имаше.

Военното управление изхвърля голѣма частъ отъ младежитѣ, повикани подъ знамената, било като негодни, било като излишни, съ една рѣчь, като неподлежачи на служба. Можеме прѣспокойно, които бѣха сѣдебни чиновници, да постѣпятъ въ военносѣдебнитѣ учрѣждения; които разбираха малко-много отъ медицината, съ едно малко уштане, можеха да влѣзатъ въ санитарната частъ, други въ реквизиционнитѣ комисии, или да изпълняватъ дори и цензорската работа, да бждатъ цензори, каквито виждаме доста по разнитѣ пѣкове; военни, на които мѣстото бѣше безсѣмѣнно тамъ, дѣто е повече нужно специалността на тѣзи военни, а не въ прѣглеждане на купове писма, които навсѣкъдѣ се трупаха

по шабоветѣ, писма, които отиваха до военните или военните пращаха до своите роднини; цѣлѣт денѣ тия висши военни чинове се занимаваха съ четене на писма, една неужна работа, една работа, която нѣколко основни учители можеха прѣбрасно да извършватъ.

Ето защо г. г. народни прѣдставители, на човѣка му е мъчно, когато вижда, че се прибѣдва къмъ едно най-тежко срдѣство за изглаждане на единъ политически конфликтъ, мъчно, че цѣлѣт този механизъмъ е тъй негоденъ, тъй недобъръ приспособенъ къмъ това да направи туй брѣме по-леко за народа, който го носи.

Но г. министърътъ на финансите каза: „На-ли побѣдихме“. Безъ съмнѣние, ние побѣдихме, но побѣдава се и съ повече жертви, побѣдава се и съ по-малко жертви. На наше мѣсто една по-малко демократическа нация, една малко по-млада нация, би могла да даде повече жертви, но на наше мѣсто една по-добъръ уредена и по-добъръ свързана съ народа си организация, правителствена и военна, би могла да даде по-малко жертви. И ако искате примѣръ, вижте нашиятъ съседъ сърбитѣ. Ако отидете въ Сърбия, г. г. народни прѣдставители, тамъ ще направите впечатление много свѣтъ, който виждате не само по гаритѣ, но и въ градоветѣ и селата. Ами сърбитѣ ни казватъ: „Ние имаме възможностъ да извадимъ на бойното поле още 100,000 души“. И това е фактъ. Азъ бѣхъ въ Сърбия около 100 часа и сѣ въ будно състояние, мяхъ се много часове по гаритѣ и имахъ възможностъ да говоря съ населението. Видѣхъ млади хора, които казваха: „Ние сме яки — безъ съмнѣние тѣ мислятъ да воюватъ съ Австрия — ние имаме още 100,000 души, поглежете ти“. Тия хора можаха да си направятъ военната организация така, че да остане голѣма частъ отъ населението да си търгува, да работи, да живѣе гражданския и икономическия животъ на страната, за да подпомага останалитѣ безъ срдѣства отъ войната.

По-рано ние ни казахте, че реквизицията е безъ съмнѣние едно остарѣло срдѣство за продоволствуване на войската; но г. министърътъ на финансите оня денъ, въ последното заседание, отиде да ни казва, че реквизицията е доказала, какво България била способна още шестъ мѣсеца да води войната. Г. г. народни прѣдставители, това е една грѣшка отъ г. финансовия министъръ. Не реквизицията е доказала това, но нашата земеделска страна. Този фактъ, че ние сме земеделска страна, ни дава възможностъ да водите шестъ мѣсеца война, но не начинътъ по който изкарвате туй продоволствие. Това продоволствие, по реквизиционенъ начинъ, я разсипва. Минете въ съседната Сърбия и запитайте: „Имате ли реквизиция“? — „Не, у насъ всичко се плаща“. Простичкиятъ отъ тѣхъ казватъ: „Ние имаме пари“. И вѣрно е, у тѣхъ всичко каквото взематъ за войската, се плаща, и тия пари влизатъ въ населението, съ тия пари търкуватъ ония, за които ни казахъ, че сѣ останали свободни, и донасятъ нови произведения. Вие ще може да разберете отъ това, че въ Сърбия, въ врѣме на войната, маса пари сѣ паднали отъ държавата и тѣ сѣ прѣминали прѣзъ нѣколко рѣки, нѣколко пѣти сѣ направили оборотъ. Кажете, моля ви се, когато вие се готвите за война и казвате, че побѣдихме, не можемъ ли съ по-малко разходи отъ хора, отъ материали, отъ разрушаване благосъстоянието на народа, да побѣдимъ? Ето въ Сърбия, реквизицията се плаща. Тамъ си иматъ нѣкакви общински магазини, въ които се събира продоволствието за войската и слѣдъ туй се плаща. Вие можехте да наредите същото; вие, които ни се хвалѣхте, че въ подницитѣ на народната банка сме имали 70 милиона лева златни, че сме имали толкова милиона лева сѣкровищни бонове, можехте това да направите, да плащате. И ако плащате,

не щѣха да станатъ онѣзи злоупотрѣбления, за които вие всички знаете и една хиладна отъ които тукъ не е излѣзла налице. Г. Никола Константиновъ — хвала му — единъ отъ правителственитѣ депутати, излѣзе най-прѣвъ да заговори за голѣмитѣ злоупотребления въ реквизицията. Ние получаваме тия писма, тия оплаквания идатъ; менъ ми изпратиха онѣи денъ въ едно прѣпоръчително писмо нѣколко кѣса платове, за да видимъ съ какви парцали се облича българскиятъ войникъ и на каква цѣна. Оня денъ писа единъ, какъ въ една-коя околия единъ правителственъ човѣкъ продавалъ по 10 ст. кило сѣно на реквизицията, когато на мѣстото струва 4 ст. На други мѣста вие ще чувате също хилади такива злоупотребления. Очевидно тия злоупотребления гъмжатъ, тѣ сѣ безкрайни. И това не е само въ системата на реквизицията, но това е малко нѣщо и въ контрола, който ние и вие бихме могли да упражнимъ. Г. министърътъ на финансите оня денъ каза, че той билъ помолилъ депутатитѣ, всѣми въ своята околия да бди да не ставатъ злоупотребления съ реквизицията. Това е безъ съмнѣние една хубава мѣрка, но тя е една мѣрка дипломатска — любителска, това не е задължение, не е законъ, това не е правилна мѣрка. А вие можехте въ това отношение да направите нѣщо. Азъ бихъ могълъ да ви кажа единъ добъръ примѣръ, само се боя да не го разберете криво. Заповѣдайте въ Казанлъкъ, дѣто нашиятъ старъ другаръ г. Бозвелиевъ, нѣколко годишенъ кметъ на града, е прѣдседателствувалъ реквизиционната комисия; посочете, г. г. народни прѣдставители въ Казанлъкъката околия едно оплакване. Този старъ български гражданинъ-дѣецъ денъ и нощъ работи съ цѣлата своя добросъвестностъ, за да може да се избѣгнатъ злоупотрѣблението. Такива хора вие бихте намѣрили въ срдѣтата на учителитѣ, вие бихте ги намѣрили въ срдѣтата на доброто наше чиновничество, които хора да могатъ да поможатъ въ това отношение. И дѣйствително, една по-голѣма внимателностъ отъ ваша страна би могла да спаси и страната отъ едно разорение и частнитѣ хора отъ едно съсипване. Но вие оставихте нашия воененъ организъмъ, нашия приготвление за война така, както го заварихте. Въ туй отношение, позволете ми да кажа, вие нѣма да намѣрите нашето съчувствие и нашето одобрение. Вие можехте нѣколко пѣти да кажете, че събитията ни изпрѣвариха, вие можете да кажете, че направихме всичко каквото можехме, но не е тъй. Ако дипломатическата страна на войната е уредена, вие трѣбваше десетъ пѣти повече да се замислите за ония срдѣства, съ които ще водите тази война. Ето защо азъ казвамъ, че има война, която се води съ побѣдоносенъ успѣхъ, но съ по-малко жертви, а има война, която се води пакъ съ успѣхъ, но и съ голѣми жертви. Всичко това е въ тѣсна свързка съ организацията, която вие давате на вашето общество, съ онази организация, която вие вмѣквате въ военното дѣло, въ организацията на цѣлия народъ, на цѣлия общественъ животъ.

Азъ завършвамъ, г. г. народни прѣдставители, съ тази частъ на моята рѣчь, която се касае до критиката на военното дѣло, на военния методъ, така както вие го подведохте и искахте отъ него да ви докара добри резултати.

Безъ да се спра на какво ни учи и какви послѣствия можемъ да извадимъ отъ туй лошо водене на войната, ще мина къмъ другъ въпросъ — за резултатитѣ отъ нея. Резултатитѣ отъ войната несъмнѣно отъ една страна сѣ славни, велики и безъ съмнѣние исторически. Нѣма питане, за България и за балканскитѣ държави, се започва единъ новъ исторически периодъ, който си могълъ и друго-яче да се започне, но който при днешно врѣме, вие го започнахте и свършихте съ война. При започването на този новъ исторически периодъ ние трѣбва да се вгледаме въ какво

положение ни оставя именно тази война. Вие ще ни кажете кога ще ни свикате пакъ. Азъ се боя, че слѣдъ нѣколко дена ще затворите камарата; не знамъ даже да-ли вие ще прѣмахнете цензурата, не знамъ да-ли утрѣ ние ще имаме възможностъ да заговоримъ за нуждитѣ на България, и затуй дълженъ съмъ сега да ви го кажа.

Г. г. народни прѣдставители! Ако понесенитѣ жертви въ загуба на хора, ако понесенитѣ жертви въ осакатяване, въ разболяване, въ недажгавостъ на хора достига числото 50—80 хиляди души, то имайте прѣдъ видъ, че това сж едни отъ най-работоспособнитѣ, както и вие онзи день го казахте, едни отъ най-енергичнитѣ, едни отъ най-годинитѣ за производството и за прѣуспѣването на страната. Слѣдователно, смѣтайте голѣмата пагуба, която ние ще имаме въ производството и търговията на страната. Недѣйте си мисли, че нашата война може да заприлича на войнитѣ, които сж се водили въ срѣдна Европа, че това е една френско-германска война, която даде на Германия нѣколко милиарда марки обезщетение — петъ милиарда — една война, която и даде двѣ богати провинции, която отвори всемирното тържище за Германия. Германия бѣше голѣма индустриална страна; тѣзи петъ милиарда марки влѣзоха като единъ порой въ производството и го направиха въ нѣколко години да се разцвѣти и при това вземаха едни разцвѣтѣли страни, каквито бѣха Елзасъ и Лотарингия. Именно имайте прѣдъ видъ, че ние, една земеделска и полуиндустриална страна, по-скоро занаятчийска страна, отиваме и завоюваме едни мѣста, които стоятъ много по-долу отъ нашето земледѣлско и индустриално производство. Ние вземаме, за голѣма жалостъ, една пустиня откъмъ Одринско и отгатакъ на западъ, дѣто ще имаме най-вече инородни елементи, значението на които ние знаемъ достатъчно какво е въ една голѣма национална единица, като имаме всичко прѣдъ видъ, че вземаме една страна, която стои много по-долу, отколкото ние стоимъ въ индустриално-търговско отношение, то тогава жертвитѣ, които ще трѣбва ние да понесемъ, ще бждатъ още по-голѣми. Ние ще имаме нужда отъ срѣдства за самитѣ насъ, първо, за пенсии на сѣмействата на починалитѣ, второ, да замѣстимъ раненитѣ, недажгавитѣ, болнитѣ; ние ще трѣбва тукъ нашата страна да повдигаме, а ще трѣбватъ срѣдства да повдигаме и онази страна. Това сж немовѣрни жертви, които ще трѣбва да понесемъ. И ако искате единъ примѣръ за това какво бждще ни очаква, азъ ще ви посоча Япония, тази побѣдоносна Япония, която днесъ е прѣдъ прага на фалимента, която, като насъ, взе Манджурия и Корея, горски и планински страни, които нѣматъ никакви производства, никаква индустрия, никакви богатства, а напротивъ, богатствата на Япония трѣбваше да отидатъ тамъ да ги оплодотворяватъ. Имайте прѣдъ видъ всички тѣзи работи, и когато ни повикате подиръ единъ мѣсець, или прѣзъ туй врѣме, пригответе всички нужни срѣдства, за да посрѣпне това мѣчно бждще. Бждщето, което се открива на нашата страна, е не само велико, както искаше да го очертае г. Малиновъ съ онѣзи голѣми сношения, които можемъ да имаме съ западъ прѣзъ Егейското-море, съ онѣзи голѣми сполчения, които можемъ да имаме съ Азиатска Турция, но ние имаме прѣди всичко да понесемъ голѣми жертви тука у насъ. Славната и величествена страна на този исторически моментъ ще дойде подиръ 50 и повече години; но докато тѣ изтекатъ, ще понесемъ най-прозанческата, най-тежката страна, придружена съ голѣми жертви. И когато такова едно бждще намъ прѣдстои, не ще бжде неумѣстно да ви обърна вниманието и върху друга една страна.

Вие ни говорите за тѣзи дипломатически отношения, които ще да имаме съ съседнитѣ страни, собствено г. Малиновъ отиде да напре върху тая страна, че откъмъ Сърбия и Гърция ние ще бждемъ

доста нахърнени що се касае до националното ни обединение. Ние не сме противъ националното обединение, напротивъ, ние признаваме великото значение на едно население да си бжде съ своята майка, заедно да расте и да се развива; ние не искаме никому да отнемемъ матерния езикъ и неговата прищичностъ къмъ едно племе; но когато е въпросъ за едно споразумѣние съ съседни страни, както и вие сте го направили, както и г. Малиновъ по-рано го е правилъ, както и ще го правятъ и подиръ васъ, ще обрѣжете националния идеалъ и националното обединение за едни по-практически резултати. Ще се помѣчимъ съ нашитѣ съседни страни, И когато ще заживѣемъ съ тѣзи наши съседни, искамъ да ви обърна на едно вниманието. Досега ние чуваме оплаквания отъ граждани отъ Прилѣпъ, отъ завезитѣ отъ сърби и отъ гърци земи, че тѣ по-скоро ще прѣдпочетатъ да останатъ подъ една автономна Македония, отколкото да останатъ подъ гърци и подъ сърби. Това е тѣхно право да изкажатъ това свое желание. Но нашъ дългъ въ тия мѣста, които бждатъ подъ насъ и които бждатъ до границата на насъ, е да знаемъ, да умѣемъ каква политика да поведемъ. Стрѣвната националистическа политика не е вече намѣсто въ срѣдната на балканскитѣ държавици. Азъ не знамъ подиръ менъ какви мисли ще се изкажатъ отъ водителитѣ на другитѣ партии, но сѣ ми се чини, че ако тѣ пледиратъ за настояване върху национално обединение, на всѣки случай, то ще бжде една политическа грѣшка отъ тѣхна страна. Нека ние бждемъ достатъчно силни тукъ, за да заявимъ на сърби и гърци, тамъ където тѣ потискатъ българския елементъ, нека ние бждемъ достатъчно прѣми да имъ кажемъ, безъ да се ръководимъ отъ необходимостта на днешното дипломатическо, недѣйте смѣя, не българското правителство въ тия мѣста, които да пратчатъ за миналото управление, недѣйте кара тѣзи хора тамъ да се казватъ сърби или гърци, когато тѣ искатъ да се казватъ българи. Туй можете вие да имъ кажете. Но недѣйте пъкъ и вие отъ ваша страна да пратчате чиновници, служители на държавата, учители или каквито и да бждатъ прѣдставители на българското правителство въ тия мѣста, които да правятъ сжщото съ гърци и съ сърби, дѣто се намиратъ въ нашитѣ граници. Заведете една политика на умѣреностъ, една политика на сближение и съглашение. Нищо нѣма да загубиме ние отъ туй, даже най-стрѣвнитѣ наши националисти. Ако вие можете да съжалите, че Пиротъ, Нишъ, Враца и Зайчаръ, въ които е имало толкова българи, днесъ вече не говорятъ български или не се смѣлатъ за българи, то това врѣме е минало: на границитѣ на нова България, както и на границитѣ на нова Сърбия и Гърция, на-да-ли занаяпрѣдъ ще бжде допуснато подобно извращаване на човѣшката природа, да го накарате да се откаже отъ матерния си езикъ, отъ принадлежността му къмъ извѣстно племе, къмъ извѣстна нация. Пратете тамъ най-солиднитѣ, най-буднитѣ ваши служители, дайте имъ инструкции да оставатъ населението най-свободно да си пази и вѣрата и религията и обичаитѣ тѣи, както сж си. Новото врѣме ще ви даде тия, които сж българи, а повочо земеделци, новата индустрия, новитѣ търговски сношения, неговитѣ връзки, всичко онова, което е българско то ще ви дойде дори съ придастъ. Всички ония елементи, които нѣматъ възможностъ да живѣятъ и да се развиватъ, тѣ ще останатъ ваши. Азъ четохъ недавно единъ грѣцки писателъ да се оплаква прѣдъ европейския печатъ въ една своя брошура какъ българитѣ били изпобългарили гърцитѣ въ Пловдивъ и Пловдивско. На тѣзи писатели и политици може да имъ отговорите така: че такива едни части отъ населението, които живѣятъ като лещи, окръжени отъ селско и земеделско население, не могатъ да не бждатъ погълнати по естественъя вървѣжъ на работитѣ. Нѣмцитѣ сж погълнати отъ полското племе, тѣзи

нѣмци, които внесоха нѣмска култура въ Полша. Напротив, нѣмцитѣ сега говорятъ полски. Въ сѣмъ нѣмцитѣ, както и сѣмъ нѣмци въ Чехия виждаме да говорятъ чешки. Започнете вие политика да се развива населението въ демократически, граждански, модеренъ духъ само по себе си, кое отъ която нация е, или ще отиде да си дири нацията, националността тамъ, дѣто е найкомпактна масата или ще се приспособи къмъ мѣстото, кждѣто е. Такава една политика на примирис не само ще способствува да имате на своитѣ граници интелигентни, добръ разположени българи къмъ вапето население, но то ще ви спомогне и на оная политика, на която вие сами се изказвате, че сте привърженици, въ политиката на сближение между балканскитѣ народи, ако щете дори политиката на по-нататъшното сближение, за което каза г. Малиновъ, сближение съ бждѣща Азистека-Турция. И когато говоримъ за сближение съ Турция, недѣйте мисли, че това е въпросъ на симпатии къмъ една или друга нация, то е въпросъ просто икономически. Нашето движение, г. г. народни прѣдставители, като нация не е къмъ сѣверъ, то е къмъ югъ и изтокъ. На насъ прѣдстои да се развиваме като вървимъ, проникваме търговско и индустриално къмъ Турция. Нейнитѣ голѣми азистеки брѣгове, нейната неразвита още промишленостъ, нейното неразвито земледѣлие въ Мала-Азия и досега още се явява добръ пазаръ за нашитѣ стоки. Колкото повече водимъ такава политика по нашата граница, колкото повече се сближаваме съ нашитѣ сѣсѣди, толкова повече ще подготвимъ този съюзъ съ Турция. Единъ съюзъ съ Турция, какъвто пакъ българи между васъ — това бѣ Каравеловъ най-първо, подиръ това Стамболовъ, вървамъ сега и нови, млади хора изъ вапата срѣда — мечтаятъ за бждѣще, и единъ подобенъ съюзъ съ Азистека-Турция, Турция на отгатышнитѣ брѣгове задъ Босфора ще бжде много по-полезна за насъ и за тѣхъ. И ако ви говори за отгатышнитѣ брѣгове, говори го затова, защото ние признаваме, че тукъ на европийския брѣгъ или трѣбва да бжде една модерна конституционна държава, която да владѣе, или ако тя не може да владѣе такъвъ редъ въ себе си, да върви по-далечъ, кждѣто условията отговарятъ на нейната форма на управление.

Обаждатъ се отъ болшинството: Браво!

Я. Сакжовъ: И по този начинъ мога да корегирамъ мисълта на г. Малинова въ тази именно смисълъ, че балканскитѣ народи трѣбва да се съюзятъ не толкова дотогава, докогато смажатъ Турция; да се съюзятъ дотогава, докогато въ Турция не дойде на властъ една класа, която да разбира необходимостта отъ модерно конституционно животуване, която да разбира, че само въ свободата на нейното население се крие нейното бждѣще.

По-друга политика азъ не бихъ могълъ да изискамъ отъ васъ, г. г. народни прѣдставители, особено отъ нашитѣ правителства. Една политика на конфедерация съ балканскитѣ държави би могла да се наложи, ако ние бѣхме малко по-свободни главно въ нашитѣ финанси. Една политика на конфедерация и съ Турция би могла да бжде, ако Турция се повече демократизира, т. е. повече се цивилизува първо, и послѣ демократизира. Но, на всѣки случай, пжтътъ на нашето развитие не е по-другъ, а е пжтътъ на конфедерация съ балканскитѣ държави. Ние желаемъ тая конфедерация на едни напълно демократически начала, на началата дори на републиката. Ако това и да е нашъ идеалъ, то е пакъ она пжтъ, по който вие ще вървите. Вие ни давате възможностъ сега на едно сближение по нашитѣ граници не вече съ онзи назадничавъ турски елементъ въ европейска Турция, вие ни давате едно сѣсѣдство съ сърби и съ гърци. Възможно е между тия граници, именно въ

пограничнитѣ населення отъ едната и отъ другата страна да се тури коренътъ, началото на едно здраво сдунаване, на едно сближение на тия нѣколко нации. И когато ние вървимъ по него пжтъ и по пжтъ на нашето демократическо развитие, щемъ-нещемъ ще дойдемъ до една федерация на балканскитѣ народи. Федерацията на тия народи ще се наложи не само отъ нуждитѣ ни, за да завоюваме близки пазари съ нашата култура, съ нашата индустрия и търговия, но тя ще ни се наложи и отъ нуждата на отбрана. Тази отбрана ние ще да я имаме спрѣмо ония, които сж на сѣверъ отъ насъ. Тамъ се развиватъ капиталистически апетити, които ако не прѣмнатъ днесъ къмъ завоюване, къмъ поглъщане, тѣ некажъ да задушатъ всѣка възможностъ на тия малки страни да се развиятъ. Именно отъ нуждата за отбрана спрѣмо тия империалистични апетити, които идатъ отъ сѣверъ или отъ страна на Австрия, или отъ страна на Русия, ние ще имаме нужда отъ балканската конфедерация. Какъто го това съ други думи, тѣй както го каза г. Малиновъ, че политиката на балканскитѣ държави донѣде зависи отъ европийскитѣ сили, какъто го да не бждемъ политически и икономически онекуствуващи отъ западъ — това е сѣ едно — политиката на балканската конфедерация ще ни се наложи. И когато това наклонение, това развитие на пжтата се вижда всѣки день, то нека да не ви бжде чудно, ако азъ завърша съ онова, съ което започнахъ.

Вие не ме оставихте на 22 септември спокойно да развива своята мисълъ; но днесъ, сгѣдъ два мѣсеца и нѣколко дена вие ще признаете правотата на една мисълъ, която азъ изказахъ тогава — че вие на балканитѣ не можете безъ общественото мнѣние на Европа, че общественото мнѣние на Европа е необходимо за нашето съществуване — то е въздухътъ на нашето съществуване. А туй обществено мнѣние въ Европа, г. г. народни прѣдставители, въ голѣмата своя частъ се създава, се поддържа и се развива отъ тия, които подобно на мене въ такива моменти ви прѣдупрѣждаватъ срѣщу войната — то се поддържа отъ социалистическитѣ партии на западъ, значението на които на васъ не е неизвѣстно. 82 души народни прѣдставители въ австрийския парламентъ подкрепятъ тезата „Балканитѣ за балканскитѣ народи“. И ако прибавите къмъ тѣхъ нашитѣ добри приятели славянитѣ, които симпатизиратъ на славянскитѣ народи, вие можете да си прѣдставите една Австрия може ли току-тъй да се рѣши да натиска балканскитѣ народи. Една Германия, която е свързана политически съ Австрия и въ която 110 души народни прѣдставители ратуватъ за сжщата тая кауза и когато тия 110 души, съ четири и половина милиона избиратели, отъ 25 години нагорѣ, казватъ въ германския парламентъ: „Ние нѣма да отидемъ да се биемъ за австрийскитѣ Grossmächts-Interessen“, за едно пристанище на Сърбия, тогава тѣ помагатъ прѣмо и косвено на каузата на балканскитѣ народи. И когато единъ международенъ конгресъ, какъвто бѣше не-давно този въ Базелъ, заяви, че всѣчки социалистически парламентарни фракции ще трѣбва да поддържатъ лозунга „Балканитѣ за балканскитѣ народи“ и ще бдятъ автономията на Албания, да не стане ипращка въ ржцѣтъ на Австрия за потискане и тревоги на Балканитѣ, вие можете да си прѣдставите неминуемното значение на тази срѣдно-европейска демокрация, която спомага на вапата политика, по значението на която не искахте да признаете. И когато единъ отъ тия социалисти, дошълъ тукъ като едно екзотическо растение, се явява да покаже значението на тази европейска демокрация, която създава общественото мнѣние въ Европа, вие направихте добръ, че ми дадохте да се изкажа, за да се залови по-ранниятъ инцидентъ, когато нѣкои отъ васъ не искаха да ме оставятъ тукъ да се изкажа и дадохте поводъ да мислятъ хората, че тукъ, въ нашия парла-

ментъ, словото не е свободно. Случаятъ бѣше изключителенъ, признавамъ, но затуй пъкъ и азъ бѣхъ длъженъ да го кажа.

Искамъ да спомена още и за това, което се чуваше още тогава, когато азъ говорихъ, че веднага нѣкои отъ васъ сж искали да касиратъ моя изборъ. Колкото и да бѣде това случайно, позволете ми, г-да, на мене, който отъ 25 години правя избори и съмъ се избиралъ отъ 1894 г. отъ пълнолѣтието ми — 30-годишна възраст — да ви кажа, че вие, като ме касирате, сж това нѣма да ме съкрушите. Азъ не бихъ искалъ въ Народното събрание, дѣто има прѣдставители отъ всички партии и дѣто азъ съмъ дошълъ не по волята на нѣкои отъ васъ, а по волята на моитѣ избиратели, не бихъ искалъ тогава, когато ще отиваме да носимъ култура, правда и свобода на два милиона народъ и мечтаемъ за завоювания на изтокъ, азъ не бихъ искалъ въ Народното събрание подобни мнѣния да циркулиратъ. Менѣ ми тежи, като на български дѣятелъ, че не сме могли да извоюваме правото, слѣдъ като отидемъ въ срѣдата на народа и бѣдемъ избрани съ най-голѣми мжнотини, като дойдемъ тукъ съ едно безсмислено вдигане на ржцѣ да бѣде отнета било думата, било мандата на единъ български народенъ прѣдставителъ. Г. г. народни прѣдставители! Ако вие вървите по него пътъ, на зачитане свободата тукъ и тамъ не само тази частъ, която сме завоювали, но цѣлиятъ изтокъ ще гледа на насъ като на пионери на свободата и демокрацията.

Водяйки се отъ такива демократически съображения, азъ се обръщамъ къмъ г. г. народнитѣ прѣдставители и правителството съ прѣдложението да помислимъ на край и за ония, които ние сме пратили тамъ на бойното поле. Вие ни внасяте нѣколко законопроекта за помоща, но азъ мисля, че тая сесия не бива да се затвори, докато не гласуваме нѣколко милиона лева помощи прѣдъ коледнитѣ празници за всички ония сѣмейства, които сж оставени безъ да има кой другъ да имъ подпомогне, освѣтъ ако ние прѣдставителитѣ на нова България не имъ подпомогнемъ. (Нѣкои ржкоплѣскавъ)

Прѣдседателствующъ Г. Згуревъ: Има думата цювдивскиятъ народенъ прѣдставителъ г. д-ръ Василъ Радославовъ.

Д-ръ В. Радославовъ: (Отъ трибуната) Г. г. прѣдставители! Ако въ нормално врѣме опозицията намира достатъчно материялъ да критикува правителството въ конституционна България, колко повече тая опозиция ще намѣри материялъ да критикува едно правителство въ едно ненормално врѣме, въ едно военно врѣме, каквото е настоящето. Но при всичко това, вие знаете, че още на 22 септемврий, слѣдъ декларацията на правителството за мѣржитѣ, които прѣдстоеха да се взематъ прѣдъ видъ на настѣпния моментъ, да се изпълни народниятъ идеалъ, опозицията отъ либералната партия чрѣзъ мене заяви, че тя ще поддържа настоящето правителство до край. И досега ние въ туй отношение сме твърдѣ послѣдователни, защото считаме, че не сме направили нищо, което да даде поводъ на правителството да мисли, че е направено съ цѣлъ да му се прѣдметствува, когато то изпълнява една задача все-народна.

Настоящата сесия е една частъ отъ редовната сесия, която става благодарение на примирието, което се направи между съюзнитѣ войски, отъ една страна, и между Турция, отъ друга — при Чаталджа. Азъ мисля, че ако не бѣше това примирие, едва ли бихме могли да се съгласимъ съ г. Сакъзова, че трѣбваше непрѣмътно правителството да ни повика тукъ и да разискваме така по своитѣ принципи за настоящето и за бъдещето, които трѣбва да държимъ въ новата въ стара България. Нарушение на конституцията нѣмаше да има за туй, защото не можехме ние да

укривяваме едно правителство, че не почита конституцията, като не свика камарата тогазъ, когато ние всички сме свикани на друго едно мѣсто, толкозъ повече, че азъ си припомнямъ, какво много отъ народнитѣ прѣдставители прѣзъ извънредната сесия на септемврий заявиха, че отиватъ въ редоветѣ на войската. Голѣма частъ отъ тия народни прѣдставители нѣмаше да се намѣрятъ въ сесията, ако тя бѣ свикана. Но сега, както казахъ и по-напрѣдъ, при примирието настѣпва едно врѣме, което клони къмъ нормално, при всичко че се намѣрваме още въ военно врѣме.

Тронното слово, на което народното прѣдставителство дава своя отговоръ сега, не зачеква външната политика на България; тронното слово, така сжко и отговорътъ на това слово, повече се занимава съ настоящето положение, съ военното положение, съ врѣмето, което ще ни даде единъ материялъ да създадемъ друго ново положение, защото подиръ мира, който ще настѣжи, ние вече влизаме въ единъ новъ политически периодъ; тогава мисля ще има врѣме отъ тая трибуна да говоримъ напространно, какво ще бѣде нашето отношение спрѣмо нашитѣ съсѣди, какво ще бѣде нашето поведение вътрѣшно къмъ ония страни, които ги намираме, че сж по-малко културни, отколкото ония, които сж били въ свободна България. Но при всичко това, че въ тронното слово не се зачеква никакъ положението на България спрѣмо другитѣ сили, най-малко спрѣмо съсѣдитѣ, защото нѣкои отъ съсѣдитѣ сж съ насъ въ съюзъ, а други сж противъ насъ, при всичко това, азъ мисля, че въ днешната декларация, която се даде отъ г. министъръ-прѣдседателя, би могло да се зачекне нѣщо по външната политика, по отношение на една наша съсѣдка — Ромъния. Мисля не би било грѣхъ, защото чрѣзъ това нѣмаше да поврѣдимъ нищо на отношенията си спрѣмо великитѣ сили, които толкозъ приятелски се отнасятъ къмъ насъ и толкова симпатично се отнасятъ къмъ нашето дѣло. Защо мисля, че трѣбва да се направи това? Защото българското население, българскиятъ народъ, който е свободенъ, който не се намѣрва при Чаталджа, който чете вѣстницитѣ, слѣди политиката, е малко разтревоженъ отъ дѣлата на едно правителство, което е съсѣдно на България. Не искамъ да изтъквамъ основанията, отъ чия страна сж тия основания, които сж дали поводъ на нашитѣ съсѣди да замислятъ толкова неприятелски спрѣмо България, но фактъ е, че ромънското правителство не е отъ добритѣ съсѣди на България. Каквито и щатъ увѣрения да се даватъ отъ тѣхна и отъ наша страна, фактитѣ, обаче, показватъ, че тамъ се замислюва нѣщо противъ България. Можеше да се спомене мимолетомъ тукъ въ декларацията, да се обясни отъ страна на ония, които водятъ политиката, да се прѣдстави, че не българското правителство, не неговата политика е причината за поведението на единъ нашъ съсѣдъ, когато кичимъ съ толкова добродѣтели, съ толкова добри намѣрения за България. Азъ не съмъ противъ и не вземамъ думата по тоя въпросъ затуй, защото може нѣкой да ме съете, че по принципъ съмъ противъ ромънската политика. Не, но ме очудва дързостята на едно християнско правителство, когато вижда борбата на християни, които се борятъ съ единъ неприятелъ, съ една сила, която тоже е била врагъ на ромънитѣ. Това ме очудва и до тукъ свѣршвамъ по този въпросъ, защото не искамъ по-нататъкъ да се вгущамъ да ви казвамъ, като какво би могло да се направи и до кждѣ ще се направи отъ страна на ония, които ръководятъ българската политика въ това отношение.

Слѣдъ примирието, което се направи между съюзнитѣ сили и Турция, ние се намираме сега въ стадиума на водене прѣговори за сключване на единъ миренъ договоръ. Ако би било възможно това да стане, безусловно, както едно врѣме го направихме между Сърбия и България, когато се ръководѣше

това примирие, когато се подписа този договор от г. министър-председателя г. Генювъ, че да си останемъ така, както сме били до войната, утвърждавамъ ви, имаше нужда да ходи г. Даневъ въ Лондонъ и да се водятъ прѣговори. Ще се натъкнемъ пакъ на единъ въпросъ, по който иѣкон отъ прѣдлеговорившиятъ искатъ да излъзатъ, че ние, може-би, можемъ да направимъ една конфедерация го кажете, можемъ да си прѣдставимъ, че сме много културенъ народъ, че не сме шовинисти, че нашитъ българи могатъ да си останатъ въ Сърбия и пакъ да си бждатъ българи, могатъ да останатъ въ Гърция и пакъ да си бждатъ българи, а могатъ да си останатъ и въ Турция, и пакъ да си бждатъ българи, и въ такъвъ случай договорътъ би билъ отъ единъ членъ: „Сключва се миренъ договоръ съ Турция и всѣки си отива по мѣстата“. Това би било много лесно. Но сега положението вече не е така. Вѣрно е, че ние не водимъ завоевателна война, никой не е казалъ отъ насъ, че се води такава война; нито въ манифеста на Негово Величество, нито въ тропното слово, нито въ отговора му, нито въ декларациитъ на г. министър-председателя е казано, че България, засдно съ своитъ съюзници, води завоевателна война; не, ние водимъ освободителна война. Кого да освободимъ? Азъ мисля, като българинъ, че никога нѣма да си наложимъ задачата да освобождаваме сърби, да освобождаваме гърци, ако нѣма българи, потиснати подъ чуждо иго. Както щете мислете, обръщайте както щете работата, но ако нѣмаше българи, едва-ли нашето правителство щѣше да влѣзе въ война — да водѣше една война само като война. Че не единъжъ нашето правителство, чрѣзъ своя органъ в. „Миръ“ — и тогазъ, когато войната се водѣше най-ожесточено въ Турция, и тогазъ когато още примирие нѣмаше — заявяваше, че ние сме готови да спремъ войната, защото ние не водимъ война като война — и тъй е — а водимъ война за освобождението на нашитъ съотечественици, на нашитъ сънародници, които ето толкова години останали подъ ярема въ Турция, която не се вразуми и която не разбра нищо отъ никакви легални прѣдупрѣждения и дори отъ молби отъ страна на България да подобри, да оллучи смдбата на тия наши съотечественици, които останали като нейни подданици. Ето, за какво водимъ войната. Значи, ще трѣбва да се водятъ прѣговори, да се турятъ условия за освобождението на нашитъ съотечественици. Тамъ, дѣто има българи, ще искаме да останатъ подъ България. Но не може така точно да се прѣсѣе, щото всички българи да дойдатъ въ една зона, населена изключително отъ българи; особено въ Македония, това не може да стане за съжаление. Отъ всички балкански нации се е случило да има части въ Македония, та допушамъ, че една българска частъ може-би да остане подъ чуждо управление. Тукъ се гледа главно българскиятъ идеалъ да бжде осмъщенъ, ако е възможно, и ако мога да кажа, поне въ болшинството отъ онова, което ние мислимъ, че е нашъ идеалъ. Границата на западъ кдѣ ще бжде? По границата на Санстефанска-България ли, или сега ще създадемъ нова линия? Ето единъ въпросъ, който трѣбва да се подеме отъ делегатитъ на България и прокара; но който въпросъ да не бжде такъвъ, за да възбуди негодование между нашето население. Нека, колкото е възможно, линията повече да се приближава къмъ справедливото, къмъ болшинството отъ българския народъ. Извѣстно е, че общественото мнѣние у насъ е да се осмъществи Санстефанска-България. Обаче Санстефанскиятъ договоръ се наруши отъ самитъ си автори. Та сега едва-ли ще може да се поддържа до край отъ прѣдставителитъ на България, защото една голѣма частъ отъ Санстефанска-България остана въ Сърбия, друга въ Ромъния. Азъ не знамъ протестира ли на врѣмето си българскиятъ народъ противъ неправдата, създадена въ Берлинъ? И да бѣше протестиралъ народътъ ни,

нѣмаше кой да го чуе, защото бѣхме слаби още, защото несмъществуване още българска държава. Ето защо уговореното въ Берлинъ за българска смѣтка не се изпълни. Следъ врѣме, благодарение на послѣдуюци събития, Българското княжество успѣ да присъедини една частъ — бивша Източна-Румелия, и да извлѣчи отъ части народния идеалъ. Колко добръ би било, ако сега, следъ голѣми кръвопролития се изпълнише тоя идеалъ! Войната е тежка, но тя бѣ неминуема, тогкозъ повече, че самата Турция прибѣрза да я обяви, като се зановѣда на турскитъ войски да минатъ българскитъ прѣдѣли. При такова положенно глупаво щѣше да бжде, че ние въ България сме противъ тази метода, защото държимъ да се разрѣши този споръ съ Турция, напр. въ Хага. Нашиятъ съсъдъ не знае друга мѣрка, не знае друго срдство; той не разбира отъ съврѣмenni методи: съ ножъ е взелъ, съ ножъ го дава. Това и стана.

Я. Сакъзовъ: И Грей, който ви приема въ Лондонъ, ви казва: „Конфликтитъ между балканскитъ държавници, занепрѣжъ рѣшете да ги разрѣшавате въ Хага“.

Д-ръ В. Радославовъ: Занепрѣжъ азъ съмъ съгласенъ да стане. Нека дойде и Солунъ, и Одринъ въ България, нека прѣминемъ къмъ Чаталджа и отидемъ къмъ Вѣло и Черно-море, ние ще бждемъ съгласни тогава, но засега не можемъ да бждемъ съгласни. Асѣ и нашиятъ съсъдъ, нашиятъ противникъ не е съгласенъ; той самъ излъзе съ оружие, ето и ние го посрѣщнахме съ оружие.

Една мисль само искамъ да изкажа, която интересува не само единъ народенъ прѣдставителъ отъ опозицията, но която мисль интересува и цѣлия български народъ. Знае се положително, че онази въоръжена частъ отъ нашия народъ, която се намира на бойното поле, е напълно убѣдена, че мѣстата, които сж завзети съ толкова кръвопролития, ще останатъ въ прѣдѣлитъ на нова България. Не вѣрвамъ на бойното поле да има поне единъ да прави изключение — всички сж убѣдени, че онова, което е заето съ проливането на толкова потоци кръвъ, ще остане въ прѣдѣлитъ на България. И мажко ще бжде на ония, които стоятъ тамъ и чакатъ послѣдния часъ да снематъ пушкитъ, да отсѣмнатъ гробоветъ на своитъ братя, братскитъ могили; да ги оставятъ пакъ въ прѣдѣлитъ на чужда държава. Ето защо, като знамъ това, мисля, че българското правителство, което, чрѣзъ г. министър-председателя, изказа една толкова патриотическа декларация тукъ, ще има смѣлото прѣдъ видъ и чрѣзъ делегатитъ на България въ Лондонъ ще се старее, ще гледа, щото, колкото е възможно повече, да се признае правото на България, справедливо да се оцѣни всичко, което е направено отъ нейна страна, да се оцѣни нейната лоялност до край; азъ не вѣрвамъ да се намѣри една държава, която да се оплаче отъ нѣкаква не-лоялност отъ страна на българското правителство. Даже ние го намѣрваме въ нѣкой отношения и доста прѣкалено, защото, като виждамъ нашитъ съсъди какво правятъ, официално и неофициално, че даже си позволяватъ да ходятъ между българското население и да го каратъ да подписва махзари, че то искало чуждо управление, отъ една страна; като виждамъ, какъ ние, съ едно философско търпѣние очакваме новинитъ отъ Лондонъ да ни се каже, че въ един-кое си заседание на България сж дадени едикони си линии, паистина можемъ да кажемъ, че туй търпѣние е единъ отзвукъ отъ търпѣнието на българското правителство. Ние се научихме при цензурата и при отжествието на други срдства да се обясняватъ работитъ прѣдъ обществото, да черпимъ материяли само отъ вѣстницитъ, които сж, раз ex cellence, органи на правителството, и като-че-ли отъ два мѣсеца и половина навикнахме да се съобразя-

ваме съ това, което се пише и казва въ тѣзи органи. Азъ намирамъ за себе си, че това би било прѣкалено, и ето защо. Ако прѣждеговоривниятъ излъзоха тукъ и отъ трибуната изказаха, ако и въ прикрита форма, нѣщо отъ това, което се чувствува въ народа, въ обществото, азъ мисля, че не го изказаха съ цѣль да затруднятъ управлението, да правятъ затруднение на правителството, да правятъ, така да кажа, обструкция на правителството, но, доколкото е възможно, даже въ прикрита форма, за да изкажатъ чувствата на българския народъ, който се страхува да не би да излъзе излъганъ въ нѣкои отношения, да му се дадатъ граници такива, които не отговарятъ на справедливостта, на географията, на етнографията, които не отговарятъ на истината, и да се прѣдадатъ мѣста и страни на други, макаръ и наши съюзници. Азъ мисля, г. г. народни прѣдставители, че декларацията, която се направи отъ страна на правителството, изразява напълно онова, което се чувствува отъ всички. Азъ, като опозиционеръ, имамъ да говоря по нѣкои работи не така, както говори г. Сакъзовъ, защото знамъ по-положителни работи и нѣща, които сж доста възмутителни, но които не ги отдавамъ на злото намѣрение на правителството, а ги отдавамъ на реда, на системата, която съществуваше, при всичко че този редъ, тази система би могла да се измѣни, малко да се съобрази съ врѣмето, да отговаря по-добъръ на положението, толкозъ повече, че отъ декларацията на г. Данова виждаме, какво балканскиятъ съюзъ се е кроилъ отъ десетъ години насамъ, а най-вече отъ мѣсець мартъ тая година. Прѣзъ това врѣме, ония, които сж знаели, че ще има съюзъ, който азъ посрѣгнахъ съ възхищение, ония, казвамъ, които сж знаели, че ще има такъвъ съюзъ, можеха да взематъ по-други мѣрки. Ние не знаемъ договора, който е станалъ между балканскитъ държави и между българското правителство. Чл. 17 отъ конституцията дава право на правителството да държи нѣкои постановления за себе си, като ги намѣрва, че ако станатъ достояние на публиката, ще бъдатъ противъ интереситъ на страната. Въ туй отношение сме съгласни и признаваме, че наистина чл. 17 отъ българската конституция дава това право на правителството. Но виждате, че една голѣма частъ отъ този съюзъ се реализира вече, защото стана война, размѣстиха се войски, нашитъ войски отидоха съ съседнитъ войски, съюзни войски се намиратъ при Одринъ и т. н., извѣстни мѣста се завзематъ на основание на единъ договоръ, на единъ проматъ на основание на единъ договоръ, на единъ протоколъ, по условия сключени между респективнитъ военни министерства или генерални шабове и пр., съ една дума, виждаме, че този таенъ договоръ или поне частъ отъ него се реализира. Значи може нѣщо отъ този договоръ да се съобщи, ако не на други, поне на народното прѣдставителство, да се знае до нѣидъ какво е положението. Но и отъ онова, което се загатна отчасти, се разбира, че никакъвъ договоръ между една отъ съюзнитъ държави и между България не съществувалъ, а намъ ни се каза отъ едно мѣродавнѣ мѣсто, че за съюза сж работили още отъ десетина години, респективно отъ мѣсець мартъ т. г. И защо, тогава, когато се е замислило толкова отъ дълго врѣме, не се е направилъ единъ таенъ договоръ между България и Гърция, некаго кажемъ, този въпросъ остава откритъ; на него единъ денъ при едни по-нормални врѣмена българското правителство ще бже длъжно да отговаря на българското прѣдставителство. И тогава ще имаме право да си кажемъ мнѣнието, да-ли това дѣйствието на правителството е било полезно, да-ли това бездѣйствието на правителството въ туй отношение е било необходимо, и споредъ онова, което е извършено и споредъ резултата, ще дадемъ и нашето мнѣние по този въпросъ.

(Прѣдседателското мѣсто заема отново пакъ г. А. Буровъ)

Тѣй или иначе, азъ свършвамъ, като заявямъ, че нашата група поддържа мѣроприятията на правителството, защото ние гласувахме най-важнитъ части отъ кредититъ; ние стояхме така пасивно, когато министерството иска отъ Събранието толкова милионенъ кредитъ. Ако вземахъ думата, то е, въ общи черти да се изкажа по отговора на тронното слово и по направената декларация отъ г. министъръ-прѣдседателя, отъ която тѣй сжщо вземаме актъ, съ надежда за настъпване нормално врѣме, когато правилно да прицѣнимъ резултата отъ жертвитъ дадени отъ страна на българското правителство, отъ страна на българското Народно събрание, отъ страна на побѣдоносното на бойното поле българско войнство и отъ цѣлия български народъ. (Ръкоплѣскане отъ болшинството)

Прѣдседателствующъ А. Буровъ: Има думата търновскиятъ народенъ прѣдставител г. д-ръ Никола Геннадиевъ.

А. Малиновъ: Г. прѣдседателю! Дайте малко почивка.

Прѣдседателствующъ А. Буровъ: Понеже чувамъ нѣкои г. г. народни прѣдставители да искатъ нѣколко минути почивка, азъ ще консултирамъ Народното събрание.

Министъръ Т. Теодоровъ: Нека свършимъ днесъ. Да продължимъ.

Прѣдседателствующъ А. Буровъ: Понеже г. министърътъ настоява да продължимъ, давамъ думата на г. Геннадиева.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Обявяването на войната, което се дължи на прѣдизвикателството на Турция, се яви като естествено послѣдствие отъ развитието на събитията, на които ние сме съврѣменници. Тая война бѣше неминуема. Просвѣтениятъ свѣтъ отдавна считаше, че може да се отлага войната между Турция и България, но никой политически умъ не допушаше, че ще се намѣри друго разрѣшение, освѣнъ чрѣзъ оръжие, на въпроситъ, които не можеха да останатъ висящи и които бѣха докарали отношенията между България и Турция до нетърпимостъ. Само въ България отъ врѣме на врѣме се обаждаха мѣдрѣци, които даваха пълна вѣра на възраждающа се Турция и които обвиняваха насъ, прѣдставителитъ на идеята за войната, че я проповѣждаме отъ партизански и егоистични цѣли. Тая война бѣше неминуема по двѣ причини. Първо, защото за българитъ, както и за всички християни отъ Европейска-Турция, при турското владичество не бѣше възможенъ сносенъ животъ. Политиката, която подкачи на 1875 г. по инициативата на Митхатъ паша и се продължава въ всичкото царуване на Абдулъ Хаида, съ нови сили се подзе отъ младотурцитъ и тази политика обемаше у себе си изтрѣблението на българския елементъ, не на всички християнски елементи, покрай него и на другитъ, но прѣимуществено на българския елементъ въ Тракия и Македония. Обезоръжаването, изтезанията, послѣдователнитъ бѣсилки и трепания отъ страна на турския комитетъ на българитъ, пращането да изгниятъ въ заточение най-събуденитъ българитъ отъ Македония, отнемането земитъ и оръжието, измислено на 1876 г. отъ Митхатъ паша, и което въ послѣднитъ 4 години се прилагаше особено въ Тракия, тамъ, кждѣто българитъ бѣха по-малко компактни, всичко това бѣше насочено къмъ една, единичка цѣль да обезлюдятъ отъ българския елементъ европейскитъ провинции на Турция. Това зрѣ-

лице не можеше безропотно да понася свободният български народ и понеже никакво друго средство, което можеше да разбере цивилизовани хора и правителство, не можеше да повлияе на властелините в Цариград, тръбваше най-сетне да настане денят, когато ще загърмят топове.

Другата причина, за която войната беше неминуема, е следующата. Турция се разлага отдавна. За да бъдем по-точни, Европейска-Турция постоянно се намаляваше и изгубване постепенно на богати провинции от тази част на империята, се дължи на лошото управление на наследниците на Византия. Още на 1854 г. е написан един документ, който е обнародван в кореспонденцията на кралица Виктория и в който високопоставено лице, братовчед на кралица Виктория, обявява, че цариградският султан е вече болен човек, не болен индивидуално, но болен като държава и че за неговото наследство трябва да се мисли. Болният човек продължава своя живот дотогава, докато може да изведе още част от своите спестени капитални, но ликвидират се на Европейска-Турция трябва да настане. България, съседка и естествена наследница на част от Европейска-Турция, трябва да бъде готова за този момент, когато политическите събития ще направят войната възможна и неминуема и да вземе своята законна част. Ето защо, първа длъжност на всички правителства, които от 15 години управляват България, беше, да държат българската армия в постоянна готовност. След войната, ние видяхме и в тронната риза, както и в отговора е отбелязано това явление, че към нас се притекоха съчувствията на цивилизовани нации. Тия съчувствия са два вида, и без да влизам в разбирателство на причините, които са ги предизвикали, наша длъжност е да изкажем своята признателност. Това не ни пречи, обаче, да разделим това съчувствие на народите, които населяват великите държави на два вида: онова, което се изразява с прашането на помощи на болни и ранени, предизвикано изключително от благородство и човешколюбие, и онова съчувствие, което се отнася не към болните, а към здравите и към нашето оръжие. Това съчувствие, без съмнение, е предизвикано от справедливостта на нашата кауза. Но да не си правим илюзия — нека си кажем откровенно и никой няма да ни се сърди за това — най-много туй съчувствие се дължи на нашия победител. Бъдете уверени, че ако бихме били, че ако турците бяха победители, ония вестници, които отначало прокламираха, че Турция се бие в името на Европа против варварите българи, които искат да грабят нейните провинции, щяха още по-жестоко да се отнасят към нас. Понеже умяхме да бъдем юнаци и да бъдем победители, заради това, главно, всичките съчувствия се стекоха, почти без изключение на наша страна. Аз и моите приятели се присъединяваме към изразите, които се намират в тронното слово, за да изкажем благодарността си за тия съчувствия, не само защото това е наша длъжност като българи, но защото там намираме тържеството на политиката на нашата партия. Както неминуемостта на войната диктуваше на всяко българско правителство да държи българската войска винаги готова да изпълни длъжността си, така и необходимостта да бъдем победители изключваше и осъждаше всяка една политика, която сочеше да отслаби нашата военна мощ. И днес, след като се изминаха дълги години и настанаха съдбоносни исторически събития, и когато ние, хулени, затова, защото въоръжихме България, можем с гордост да посочим на нашето дъло, настанал е моментът на изтързнение . . .

Т. Даскалов: На „българския народ“ кажи.

Д-ръ Н. Геннадиев: Ако обичате, аз ще Ви отговоря и на него, но по-добре ще направите да не ме прѣкъсвате. — И ще признаят всички ония, които по-напред са били на противно мѣсто, че погрѣшна и противна на интересите на народа бѣше политиката, като послѣдствие на която се явяваше намаляването на войската, скупуването на оръжия, унищожение флотата, недовѣрване стратегическите шосета: Ямболъ, Кѣзълъ-Агачъ—границата и Бургазъ—Факля—границата, и най-послѣ пакърняване съществуването на неприкосновенъ запасъ на армията. Сега сме всички на едно мѣсто и отсепанатите ще настѣпят новъ политически животъ при атмосфера по-ведра, по трѣбвана и зарадъ насъ е радостъ да се намѣримъ въ единение на мисли съ всички васъ, г-да. Въ тронното слово се говори за признателността, които българският народъ дължи на ония свои синове, които положили живота си, за да създадатъ новите условия, при които ще се развива бѣщата България. Въ отговора на тронното слово се настоява и за признателността, която отечеството дължи къмъ живитѣ, както и за грижитѣ, които държавата ще положи, за да дойде на помощъ на пострадалитѣ въ врѣме на войната. Нѣма думи, съ които да може да се изкаже храбростта на въоръжения български народъ, нѣма думи, съ които да се опише готовността на всички българи, способни и неспособни да носятъ оръжия, да се притекатъ на бойното поле и да изпълнятъ своите длъжности. Вѣнчо, което бѣхме направили за зачитане наметата на падналитѣ въ врѣме на войната, ще бѣде малко, за да изкаже истинските чувства, отъ които се възпущамъ всички тукъ до единъ. Бихъ желалъ, обаче, и утѣренъ съмъ, че въ това отношение ние ще бъдете напълно съгласни съ менъ, думитѣ, които се срѣщатъ въ отговора на тронното слово да не останатъ една фраза, да не бъдемъ печалнитѣ свидѣтели на утрѣшния денъ, когато сѣмействата на ония, които положили главитѣ си за отечеството, ще бѣдствуватъ, а ще добруватъ ония, които са били пощадени, или са намѣрили срѣдства да бѣдатъ пощадени. Каквито грижи и да се положатъ за българските войници, тѣ ги заслужаватъ. Азъ бихъ прѣпоръчалъ на правителството да сезира Народното събрание съ специални мѣропрития, за да се дойде сега врѣменно на помощъ на сѣмействата на падналитѣ офицери. Безъ съмнѣние, законитѣ въ страната прѣдвизждатъ пенсии за тия сѣмейства. Но по силата на обстоятелствата, защото войната не е още свършена, защото ще има много формалности да се изпълнятъ, прѣди да бѣдатъ отпуснати тия пенсии, за тѣхъ сѣмейства ще минатъ шестъ мѣсеца, за тѣхъ ще мине, може-би, година, додѣто захванатъ да се ползватъ отъ облагитѣ, които прѣдвизжда законътъ за пенснитѣ за тѣхъ, а дотогава нѣма кой да имъ се притече на помощъ, защото цѣлата страна взема участие въ войната, мисля, че ще бѣде една разумна мѣрка отъ страна на почитаемото правителство, ако вземе мѣрки да се отпуснатъ врѣмenni помощи на сѣмействата на убититѣ офицери до деци, въ който ще захванатъ сѣмействата имъ да получаватъ пенсии, . . .

М. Гайдовъ: И на войницитѣ.

Д-ръ Н. Геннадиев: . . . та макаръ послѣ тия пари да бѣдатъ одѣржани отъ пенснитѣ имъ — ако не бѣдатъ одѣржани, още по-добре; то е работа, за която г. финансовиятъ министъръ е най-компетентенъ да ни каже по какъвъ начинъ това може да стане съ най-малкъ ущѣрбъ за хазната, защото не трѣбва да забравяме, че и въ великодушното сѣ пакъ трѣбва да дѣржимъ смѣтка и за състоянието, при което се

намира съкровището — да се отпускат, казвамъ, врѣмenni помощи, въ размѣръ на заплатитѣ, които сж получавали офицеритѣ въ мирно врѣме.

Нѣма никакво съмнѣние, че бихъ се присъединилъ къмъ всѣко едно прѣдложение, което би имало за цѣль да снабди съ необходимата помощ и сѣмействата на убититѣ войници, или поне на ония отъ тѣхъ, които се намиратъ въ дѣйствителна нужда. То е малко по-сложенъ въпросъ, но на всѣки случай заслужава сериозното наше внимание.

Обръщамъ вниманието на почитаемото правителство още на една мѣрка, заради която не се искватъ нито много разноси, нито много трудъ. Достатъчно е да има кого да боли сърцето, достатъчно е да има ревностенъ човѣкъ, който да организира тая работа въ продължение на нѣколко дни. Думата ми е за участъта на раненитѣ войници и офицери. Мнозина отъ тѣхъ намиратъ помощъ въ болницитѣ, но мнозина сж изложени да останатъ неспособни за извѣстно врѣме или завинаги за работа, ако не имъ се даде още друга една помощ. Мнозина отъ тѣхъ, вследствие на факта, че сж киснали въ вода, че сж се излагали въ студове и, като сж били ранени, сж лежали на голата земя и сж изложени да бѣдатъ осакатени отъ ревматизмъ, на тѣзи полуоздравѣли или $\frac{3}{4}$ отъ тѣхъ оздравѣли, може да се даде помощъ. Достатъчни сж двѣтѣ държавни бани, въ Банки и Върпещъ, да бѣдатъ дадени на тѣхно разположение, и понеже въ тѣзи мѣста има много хотели, които зимно врѣме не получаватъ никакъвъ наемъ, слѣдователно, на една твърдѣ ниска цѣна ще може правителството да ги реквизира и наеме за болници. Тамъ могатъ да се настанятъ всички ония, които, класирани отъ лѣкаритѣ по категории, иматъ наложителна нужда отъ цѣрене съ топли или минерални води, и ще може по този начинъ да се освободятъ и мѣстата, и болнитѣ въ другитѣ градища да намѣрятъ по-добра лѣкарска помощъ. Тя е една мѣрка, повтарямъ, за която много умъ и грижи не се искватъ. Болницитѣ въ тия двѣ мѣста могатъ да бѣдатъ организирани въ нѣколко дена и три-четири хиляди души да захванатъ тамъ систематическото си лѣчение.

Най-послѣ, като изразъ на желанието на Народното събрание, държавата да дойде на помощъ на сѣмействата на всички паднали въ войната, азъ бихъ прѣдложилъ — но това е нѣщо, което ще може да се осмисли съ законъ по-късно, слѣдъ сключването на мира — отъ свободнитѣ полета, ненаселени и необитавани, които се намиратъ въ изобилие въ Тракия, да се даде земя на сѣмействата на всички паднали въ войната, на ония, които сж останали неспособни за работа, като осакатени и на ония войници, които сж се отличили и получили орденъ за храбростъ.

Я. Сакъзовъ: Най-първо да не ги заграбятъ, г. Геннадиевъ, та слѣдъ туй.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Г. Сакъзовъ! Именно, за да не стане това нѣщо, бързамъ да формулирамъ това си прѣдложение. То е една мѣрка, за да се попрѣчи на разграбването; това разграбване е неминуемо. Моля Ви се, оставете ме да говоря спокойно. — Когато се освободи България, за жителитѣ на Кюстендилския окръгъ правителството взе мѣрки да се снабдятъ съ работна земя, и мѣрката, до която се прибѣгна, бѣше много цѣлесъобразна — отчуждаваха се чифлишкитѣ земи, а на ония българи, които се заселиха отъ Банатско въ България, даде имъ се свободна държавна земя. Моля ония г. г. народни прѣдставители и мои почитаеми колеги, които ме прѣкъсваха, да ме повѣрватъ, че положението на земитѣ въ Тракия го зная поне толкова добръ, колкото тѣхъ, а може-би и по-добръ. Въ Тракия има свободна

държавна земя, има свободна вакуфска земя и огромна чифлишка земя. Послѣднитѣ единъ пътъ отчуждени отъ хазната, по този начинъ именно ще се попрѣчи на разграбването на държавнитѣ земи.

Я. Сакъзовъ: Ще ги продаватъ въ Цариградъ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Нѣма да ги продаватъ въ Цариградъ. Щомъ има законъ за отчуждаване на частни имоти въ полза на държавата, тѣ могатъ да пишатъ колкото искатъ продавателни, но единъ имотъ, потребенъ за държавата, ще бѣде отчужденъ и окончателно рѣшение ще се издаде отъ българскитѣ сѣдилища. Тия земи отчуждени, прибавени при тѣхъ държавнитѣ и вакуфскитѣ земи, на които ще се намѣри едно разрѣшение, безсѣмнѣно ще могатъ да дадатъ достатъчно материалъ, за да се снабдятъ съ земя сѣмействата на всички ония българи, за които споменахъ сега прѣди малко. И по този начинъ ще се побърза съ единъ процесъ, който е естественъ въ икономическия животъ на нашия народъ. Вие знаете много добръ, че ватрѣшната емиграция — въ вчерашна, а не въ сегашна България — сѣществуваше, и че отъ Търновско, където земята е скѣпа, защото е гѣсто населението, отъ Карловска, Чирпанска и Старозагорска околии, дѣто земята сѣщо тѣй се цѣпи, хората прибѣгнаха единъ въ Ескиджумайска, други въ Делиормана, други въ Бургазка, Ямболска и Карнобатска околии. Когато има още по-евтина земя, ще прибѣгнатъ още въ по-южнитѣ земи на Тракия. Ако този процесъ бѣде оставенъ самъ на себе си, той не може да се извърши въ 25—30 години. Ако дойде държавата на помощъ и ако потикне естественото развитие на единъ икономически процесъ, много полезенъ и за стара и за нова България, срокътъ ще се съкрати, и вмѣсто въ 30 години, може всичката работа да се свърши въ 10—12 години, та, заедно съ една справедливостъ, ще извършимъ единъ актъ маждъръ и отъ голѣмо икономическо значение за бѣдѣщото развитие на държавата.

Г-да! Ние се намираме или на края на войната, или въ началото на втората половина на войната.

М. Гайдовъ: Слѣдователно, не е още врѣме да правимъ хесапъ, какво трѣбва да отпуснемъ за сѣмействата на умрѣлитѣ.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Въ Лондонъ засѣдаватъ прѣдставителитѣ на воюющитѣ страни и, заедно съ правителството, всички сж въодушевени отъ желанието прѣговоритѣ въ Великобританската столица да се увѣчяватъ съ успѣхъ и нашитѣ пратеници да ни донесатъ като коледенъ подарѣкъ миръ. Не се стѣснявамъ, г-да, да заявя, че азъ съмъ единъ отъ найгорешитѣ привърженици на мира. Бѣше врѣме, когато да бѣдешъ партизанинъ на войната, прѣдставляваше извѣстна неприязнѣностъ; лично за мене мога да кажа, че прѣдставляваше и опасностъ. Защото турцитѣ знаеха да прѣслѣдватъ и убиватъ своитѣ неприязнели даже и тукъ, въ столицата на България.

Нѣкой отъ болшинството: Адски явници имаше. (Смѣхъ)

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Надѣвамъ се, че сега нѣма да се повтори оная мръсна клевета, че не младотурцитѣ, а други сж изпратили адскитѣ машини. (Смѣхъ) Тогава, когато малцина бѣха проникнати отъ убѣждението, че войната е неминуема и полезна за бѣдѣщото на България, въ пълно съзнание на всичкитѣ опасности, на които се излага нацията, на всички жертви, които ще понесатъ, азъ бѣхъ за войната, и моитѣ приятели, както и хора отъ други партии сподѣляха това убѣждение. Азъ зная много

добър, че преди войната да бъде обявена, тя беше въ сърцата на всички българи и че правителството, което днес управлява съединител на България, се яви истински изразител на народната воля, когато поведе победоносните български войски и ги накара да минат границата, но не си правя никаква илюзия и знам тъй също много добър, че ония, които трепереха само от мисълта, че може Турция да ни обяви война, ще викат най-много и че за мене няма да остане ред да извикам едно ура, когато ще дойдем тук да увенчаваме победоносните български войници. Това не ми пречи днес да бъда привърженик на мира, това не ми пречи да съзнавам необходимостта да престане да се пролива безполезно и безцелно човешка кръв. Войната сама по себе си е най-страшният бич, който може да бъде навлечен от човечеството. Понякога тя се явява като необходимост, понякога тя е тъй също справедлива. Между войните, които са се водили в последни времена, между войните, които са се водили от едно столетие насам, като изключим освободителната война, която имаше за цел да повика на нов живот българския народ, от всички други нито една не е била толкова неминувема и толкова справедлива като войната, която ние водихме против Турция. Ако, следователно, макар да знаем какви са пакостните последици за развитието на народите от войната, ние я желаем, ние я проповядваме, ние, всички българи, я пригърнахме, това стана по силата на факта, че тя беше неизбежна, че тя беше неминувема и че тя беше високо справедлива. Но целта на войната е постигната, неосвободените християни от европейските провинции на Турция са освободени вече и въ желанието нито на един българин не може да влиза да се продължава кръвопролитие. Ето защо съ възхищение ще посрещнем всички новината от Лондон, че мирът е сключен. Но ако той не бъде сключен, то ще бъде не по наша вина. Правителството изяви своето непоколебимо ръшение и тук то ще намъри съчувствието на всички народни представители, на която партия и да принадлежат, да не прави отстъпки, които биха наложили една нова война, подир 10 или подир пет години. Ние разбираме да престане кръвопролитие и да се сключи мир, но тоя мир да бъде траен, а за да бъде тоя траен, не трябва да допуснем на самата наша граница още едно страшилище, още една всекидневна опасност, която може да прози, да наруши мира. Мирът, за да бъде траен, не само трябва да ни обезпечава от всякакви бъдещи нападения откъм турската граница, но трябва да включва въ границите на България всички земи, които се припадат по-право, защото сме народ, който има свои братя отвъд, и по силата на оржките, защото на плещите на българския народ се изнесе всичката война против Турция. Само при такива условия мирът може да бъде приемлив. И ако неприятелът, врагът, който довчера се сражаваше с нас, шоложи пръчки и се възпротиви на сключването на приличен, достоен и траен мир, правителството може да бъде убедено не само въ нашето съчувствие, но и въ готовността на българския народ да продължи борбата. Вместо подир пет, десет години да правим нова мобилизация, вместо да се излагаме на нови бедствия, вместо да даваме нови жертви, сега вече общите разходи на войната са понесени, ще извършим работата из един път, и тогаз вече неприятелът да знае, че мирът ще се диктува при други условия и целта на тоя мир ще бъде окончателното прогонване на турчина от последната шедя европейска земя.

Бих желал, г. г. народни представители, да не се впускам много върху друга една страна, която има съприкосновение съ сключването на мира — то

е до отношенията на съюзниците. Трябва да разберем едно нещо и, може-би, не е настъпало време ние, които още участвуваме въ войната, да разберем всичкото значение на събитията, които се изигрива въ нашата държава и съ нашето участие. Трябва да разберем, че съ обявяването на освободителната война на Турция и съ сключването на балканския съюз се извърши едно велико историческо събитие, което тур край на едно състояние въ европейската политика, което трае от 500 години насам и което създава нови международни условия и за държавите, населяващи Европа. От една страна, една сила, на която можеше да се ослани една или друга групировка, изчезва, от друга страна, една нова сила изникна, съставена от четири части, ако щете, каките маловални и всяка една взета отдълно, но които съединени и при отсъствието на противобъс, който е вече съкрушен, съставляват действително нещо почти равнозначущо на велика сила. При такива обстоятелства, и като съзнаваме, че действително съ събитията, които настъпаха, се нахесе дълбока промяна въ европейската политика, трябва да се отнесем извънредно тръзно към последиците и към бъдещето развитие на балканския съюз. Ние не знаем въ подробности условията, при които тоя съюз е сключен между България и всички съюзни държави. Въ извънредната сесия г. Тончев, от тая трибуна, заяви, че на опозиционните шефове не е известно какви са условията на договорите между България и съюзните държави. Азъ тогава разбрах неговата мисъл, като покана към правителството да даде тъзи обяснения. То не беше дълго да го направя. Безсъмнено, конституцията му дава право да сключва тайни договори и да съобщава съдържанието им на народното представителство тогава, когато настъпи моментът да стане това обяснение без никакъв риск, без никакво неудобство за развитието на държавната политика. Та, ако се гледа на развитието на основния ни закон, правителството беше свършено право. Постъпили то разумно, не желая азъ да бъда съдия. Покрай писаните закони, има парламентарни обичаи, и за хората, които най-много заявяват, че са привърженици на парламентарния ред, мисля, че няма никакво неудобство да възприемат обичаите на другите по-стари парламентарни държави от нас. Съюзите, които Англия сключва, които английското правителство подписва съ другите държави, предварително се съобщават на шефовете на опозицията. Тайните договори, които Франция е сключвала съ Русия, винаги са били съобщавани на представителите на групите въ парламента. И най-последно мисля, че няма никакво неудобство това съобщение да станеше и въ времето, когато се водеха преговорите. Безсъмнено, правителството може да счита, че притежава всички сведения и мажоритет, за да сключи договорите, без да се подложат на риск интересите на България. Може-би между опозицията да няма хора, които да имат право да претендират, че са по-умни от всичките министри, събрани наедно, или от всеки един министър отдълно. Но по силата на факта, че опозиционните водители стоят на друго едно гледище, тяхното мнение въ всеки случай можеше да не бъде вредно, а можеше и извънредно полза да принесе. Но то е една работа, която принадлежи на министрите. Ние за пръв път узнаваме някои подробности на сключените договори от това, което почитаемият наш председател на Народното събрание, г. д-р Данев, е повърлил на вестникари въ странство. Тъзи сведения са още недостатъчни. Не говоря тъзи думи, нито за да упрекавам г. Данева, защо не намърил за добър да разпразя на чужденци това, което не е разправил на предста-

вители на българския народ, нито за да упрекавамъ правителството, че е постъпило по единъ или другъ начинъ. Моето мнѣние е, че едно починено правителство може да бѣде на друго становище и може най-сетѣ да има причини, които азъ не знамъ и които сж го заставили въ бързината на развитието на събитията да дѣйствува тъй, както е работило. Не за това говоря, но за да подчертая факта, че при неизвѣстността въ която се намирамъ, на точния текстъ на всичките договори, това, което ще се каже отъ трибуната на Народното събрание отъ насъ, прѣдставителитъ на оппозицията, не може да бѣде тъй подробно, както би било ако държаме на рѣка самия текстъ на договора. Едно знамъ, въ всѣки случай, пакъ на основание повѣренитъ свѣдѣния на г. Данева, че между Сърбия и България има договоръ воененъ и политически; между Черна-Гора и България, и Гърция и България има договоръ воененъ, но не и политически. За да даде балканскиятъ съюзъ всичките свои плодове, трѣбва съ общи усилия да се стараемъ да се развие това единодушие, което е царувало въ извѣстни моменти и което, надѣвамъ се, продължава да царува и днесъ между съюзниците. Азъ съмъ партизанинъ на балканската конфедерация не отъ днесъ; азъ съмъ я проповѣдвалъ публично още въ врѣмето, когато се учихъ въ странство, прѣди да дойда въ България.

Я. Сакжовъ: Тогава, чини ми се, бѣхте социалистъ.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Не съмъ билъ социалистъ, г. Сакжовъ. Ако да бѣхъ социалистъ тогава и съмъ се вразумилъ сега, щѣхъ съ голѣма гордостъ да го изповѣдвамъ. Единъ социалистически органъ е обнародвалъ една частъ отъ съдържанието на една моя теза, и рѣчта, за която азъ говоря, бѣше държана въ географическото общество и тя е била обнародвана въ бюлетина на това общество. Ако на нѣкого е дошло на умъ да ме пише, че обнародваната ми частъ отъ тезата е като на социалистъ, нито съмъ забѣлѣжилъ това нѣщо; азъ прѣди години го чувахъ отъ валиитъ уста и тогава ми казахъ, че имате грѣшка. Но бждете увѣрени въ едно нѣщо и да съмъ билъ на млади години социалистъ и сега да съмъ дошълъ на друго убѣждение, нѣма ни най-малко да се стѣснявамъ да ви изповѣдамъ, че съмъ се вразумилъ.

Я. Сакжовъ: Прѣдставлявали сте социалисти.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Не съмъ прѣдставлявалъ; види се хората, които разправятъ това, да сж били несериозни.

Я. Сакжовъ: Парадирате.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Г. Сакжовъ! Азъ имамъ достатъчно свои идеи, за да нѣмамъ нужда да парадирамъ нито съ модерни, нито съ чужди идеи. Азъ не съмъ отъ ония панагали, които заучватъ отъ нѣкоя руска брошура четири фрази, та отъ тѣхъ правятъ свои умственъ багажъ; азъ си имамъ свои идеи и съмъ ги проповѣдвалъ доста отдавна и продължавамъ да ги проповѣдамъ.

Прѣдседателствуещъ А. Буровъ: Моля Ви, г. Генадиевъ, оставете частнитъ разpravии.

Д-ръ Н. Генадиевъ: Азъ бихъ желалъ нашиятъ съюзъ съ съседнитъ балкански държави да се развие до своето окончателно изражение и да се прѣобърне единъ денъ на балканска конфедерация. Това нѣщо не може да стане утрѣ или слѣдъ една година. Но моето убѣждение е, че балканската конфедерация, било отъ всички държави, които сж

днесъ въ съюзъ, било отъ всички тѣхъ безъ една, било отъ всички съ още една, единъ денъ непрѣмѣнно ще се сбъдне, защото не е възможно една разумна идея да не бѣде осъществена въ страни, въ които, при новитъ условия на живота не само цивилизацията ще се засили, но още и причината за трисе между разнитъ държавици ще изчезне постепенно. Това, което днешниятъ денъ ни налага, то е съ всичките си усилия да поддържаме този съюзъ, и когато виждамъ поведението на българското правителство, азъ не мога не само да не го одобря, но не мога да не изкажа и своята готовност да го поддрѣмъ съ най-голѣма енергия. Въ течението на събитията, г. д-ръ Даневъ, пратеникъ на България, отива въ чуждитъ столици, отива въ Будапеща да прѣдставлява принципа и да изкаже готовността на България да подкрѣпи Сърбия въ нейнитъ искания. Това бѣше дългъ, който не ни се налагаше отъ договоритъ, споредъ обясненията, които съмъ ималъ честта да чуя, но дългъ, който се налагаше отъ нашата лоялност. По този начинъ българското правителство направи една стѣпка за заякването на съюза и за бждещето негово развитие. Разбира се, дължентъ съмъ още отсега да отбѣлѣжа, че сръбската нация се отнесе по отношение на България, доколко, доколкото това зависи отъ рѣководящите кръгове, твърдѣ лоялно. Ние видѣхме сърби да се биятъ заедно съ насъ, ние видѣхме да изпрацатъ двѣ дивизии, които рамо до рамо съ българскитъ войници да заприщаватъ пътя за бѣгането на врага отъ Одринъ. И това е единъ актъ, който заслужава поддрѣжката на България въ друго едно отношение, и който, макаръ да е писанъ въ договора, не може да не прѣдизвика нашата признателност. Въ по-късно врѣме, въ послѣднитъ дни, прѣдставителъ на България г. д-ръ Даневъ се яви като единъ защитникъ на Гърция. Турското правителство не желаше да влиза въ прѣговори, освѣнъ съ онѣзи държави, отъ името на които България сключи примирис, и, слѣдователно искаше изключването на Гърция отъ прѣговоритъ за миръ. България се застъпи най-напрѣдъ и заедно съ нея и другитъ двѣ съюзни държави — Сърбия и Черна-Гора — съ една постѣпка, колкото лоялна, толкова високомудра и похвална, и защитиха гърцитъ по такъвъ единъ начинъ, че никой, отъ единъ съюзникъ, повече отъ това не може да иска. Ето още единъ актъ, който доказва, че отъ наша страна се полагатъ всички усилия, за да бѣде закрѣпенъ този съюзъ и да добие той естественото си развитие. За да може да се постигне тази хубава цѣль, за да могатъ народитъ, които се биятъ наедно, да извлѣкатъ всичката полза отъ съгласиенето на балканскитъ народи, би трѣбвало да се направятъ повече и ние бихме желали отъ всички наши съюзници да постѣпватъ тъй, както постѣпни България. Азъ изказвамъ само едно желание. На почитаемото правителство принадлежи, ако, както не се съмнѣвамъ, почитаемото Народно събрание се изкаже одобрително къмъ този мой възгледъ, да изкаже желанието си, че тамъ, кждѣто се намиратъ чужди съюзни войски и управляватъ българско население, да се отнасятъ къмъ българитъ тъй, както изискватъ правилата на човѣщината, правилата на доброто съседство, правилото на доброто съюзничество. Безъ съмнѣние, не трѣбва да отиваме много далечъ, безъ съмнѣние, че трѣбва много да се взиратъ и за нѣща, които могатъ да бждатъ врѣмнини, мимолѣтни, да изпуснемъ по-важнитъ и по-високитъ цѣли. И трѣбва да бждемъ много прѣдвидливи и много прѣдпазливи даже и когато биха се правили прѣдставления, но подобни прѣдставления могатъ да се правятъ съвършено приятелски, безъ врѣда за бждещето развитие на съюза. И азъ бихъ желалъ всичките войски, които управляватъ българско население и не принадлежатъ на България, да се от-

насят към местното население тъй, както българските войски и българските власти се отнасят към местното население там, където управляемите не са българи. Ние нямаме, действително, под своето управление нито един сърбин; но в Тракия има села, които са чисто български, но има села и градове, които имат смесено население, българско и гръцко, има и села, които са чисто гръцки. Азъ ида от там, г-да, и бих желал да излъже един човек, един единствен грък да се оплаче, че е извършено надъ него някакво насилие, че българските власти го карат да не признава гръцката си народност, а да се обяви за българин, и когато случайно му е станала някаква пакост и се е отнесъл до българските власти, последните да не са взели мърки и да не го покровителствуват, както покровителствуват българското население. Това са обноси, които правят чест на нашите войски и власти, но които, ако се възприемат от всички съюзници, ще направят чест не само на тях, но ще дадат възможност да се излъже в бъдеще всичката полза от великото и право дѣло, каквото е балканското съглашение. И ако искате да бъда още по-положителен, да оставя настрана дребните неприятности, на които могат да бъдат изложени частните лица, не по вина на ръководящите тръгове, а по излишна ревност на някой местен командирован пристав или околийски началник, азъ бих отишъл малко по-далеч и бих казал: балканското съглашение и балканският съюз е наш бѣлъ. За какъвто съюз, съ който и да е съкрушена или несъкрушена сила ние не бихме жертвували приятелството на балканските народи. Ако е възможно въ този съюз да привлечем и други и послѣ държавата, която не участва, и което, безъ съмнѣние може да стане въ бъдеще, тогава по-добър. Но за да бъде балканският съюз траен, изисква се, когато ще си уреждаме смѣтките, тѣзи смѣтки да бъдат уредени по единъ справедливъ начинъ. Слѣдъ като се сключи мирътъ отъ името на всички и за смѣтка на всички, когато ще настане денятъ на подѣлбата, на всички балкански държави да се даде съобразно съ войската, съразмѣрно съ войската, която всѣка една отъ тѣхъ е изкарала на бойното поле, съразмѣрно съ територията, която всѣка една отъ тѣхъ е завзела и съразмѣрно съ жертвите, които е положила. По тоя начинъ разрѣшенъ въпросътъ, могатъ да се избѣгнатъ много триения и много неприятности. Но не е полезно още отсега да създаваме илюзии у своите съюзници, че само Тракия, защото е до насъ и докѣдѣто ще допира Турция, трѣбва да принадлежи на България. Но отъ Македония ние и безъ това ще правимъ голѣми жертви: тя трѣбва да остане, ако не цѣла, почти цѣлата, ако не почти цѣла, такава цѣла, присъединено къмъ Българското царство, което да отговаря на жертвите на българския народъ и на желанията и идеалите, които са ни въодушевявали, отъ момента, когато сме били дѣца до днешенъ денъ, когато отидохме да се биемъ за този идеал. Само по този начинъ разграничени и опрѣдѣлени бждатъ пълно удовлетворение и да закрѣпятъ мира, съгласието, приятелството и съюза между балканските държави, и това приятелство не може никога да съществува додѣто Солунъ не бъде въ български ръцѣ. (Ръкоплъскане отъ болшинството)

Прѣдседателствуващъ А. Буровъ: Давамъ 5 минути отдихъ.

(Слѣдъ отдихъ)

Прѣдседателствуващъ Г. Згуревъ: Засѣданieto продължава.

Има думата пловдивскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Димитъръ Тончевъ.

Д. Тончевъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Настоящиятъ моментъ не е моментъ за ораторски рѣчи и за критика на дѣйствиата на правителството по онѣзи въпроси, които има да се разрѣшаватъ въ нашата страна. Ето защо не очаквайте отъ менъ сега никаква парламентарна рѣчъ въ тази смисълъ, въ каквато тя се разбира. Азъ мисля, че ще бъдемъ по-полезни за дѣлото, за каузата, ако изкажемъ по нѣколко сериозни мисли върху тѣзи въпроси, съ които сжидения да можемъ да бъдемъ уважителни на правителството когато ще ги ликвидира, отколкото, ако бихме се занимавали съ критика на неговите дѣйствиа въ бъдеще. Нашите възгледи, нашите сжидения по тѣзи въпроси ще бъдатъ още отъ по-голяма важностъ въ тази минута, защото по едно недоразумѣние, или по каквото щете, днесъ у насъ е наложена цензура на печата. Азъ ще се присѣдиня напълно къмъ всички онѣзи, които говориха върху нея и ще се съглася, че цензурата съществува въпреки запрѣщението на конституцията. Надѣвамъ се, че нашето правителство, въпреки това съображение, ще има и друго едно прѣдъ видъ, а именно, че цензурата въ страпите на нашите съюзници, сърби и гръци, не съществува въ тази минута. Въ Сърбия въобще не е имало цензура, а въ Гърция съществува, и веднага, слѣдъ сключването на примирието, даже слѣдъ започването му, тя биде вдигната. Ето защо, казвамъ, нашите съображения, които бихме изказали въ този часъ, ще иматъ още и това прѣимущество, че тѣ се изказватъ въ една минута, когато общественото мнѣние, чрезъ пресата и чрезъ събрание нѣма възможностъ да се изкаже.

Г. г. народни прѣдставители! Миналата 1911 г. великото Народно събрание измѣни конституцията, и едно отъ най-главните измѣнения, които направи въ нашия основенъ законъ, е измѣненieto, въведено въ чл. 17, измѣненie, съ което се дава право на правителството да сключва тайни договори и да съобщава тѣхното съдържание на народното прѣдставителство само тогава, когато настѣпятъ условия, които показватъ, че нѣма никаква връда за държавата отъ тѣхното съобщение. Не се измина и една година, и нашето правителство се възползува отъ текста на чл. 17, като сключи тайни договори съ нѣкои балкански държави, а именно: Сърбия, Гърция и Черна-Гора. Въ какво се състояха тайните договори между тѣзи държави, никой отъ насъ не можеше да знае, но тази проста причина, че тѣ са тайни. Всѣки отъ насъ, прѣди мобилизацията, а и послѣ мобилизацията, при отваряне на войната, можеше само да си налучкава, да си, тъй да се каже, дири, като какви могатъ да бъдатъ цѣлите и прѣдметите на този таенъ съюзъ. Всѣки единъ, съ най-елементаренъ здравъ разумъ, не можеше да не дойде до заключението, че тайниятъ съюзъ, който съществува между балканските държавици, не можеше да има освѣнъ двѣ цѣли: цѣлъ освободителна и цѣлъ икономическа. Тѣзи бѣха единствените двѣ цѣли, върху които можеше да съществува таенъ договоръ между балканските държавици. И наистина, г. г. народни прѣдставители, първото външно проявление за прѣдмета на тайния договоръ се изрази въ неговата най-главна цѣлъ — освободителната война. Обявяването на войната, чрезъ манифеста, съ който ни се съобща, че народътъ съ българската армия ще воюватъ и сдруженитъ съ България балкански държавици: Сърбия, Гърция и Черна-Гора, бѣше едно оповѣстяване, не по реда на конституцията, но чрезъ единъ манифестъ, че съществува едно сдружение между балканските държавици. Отвори се войната, завърши се чрезъ примирието и

сега отъ други единъ актъ, приподписанъ вече отъ министритѣ, отъ тронното слово, ние виждаме второ оповѣстване, че между балканскитѣ държави съществува съюзъ, една отъ главнитѣ цѣли на който е била освобождението на християнитѣ отъ Турция. По този особенъ редъ се съобщава на българския народъ, а не по реда, по който е указанъ въ чл. 17, че между балканскитѣ държави е сключенъ единъ таенъ договоръ. Въ какво, въ дѣйствителностъ, се състои този таенъ договоръ, г. г. народни прѣдставители, ние и до тази минута не знаемъ, но слѣдъ най-главното му проявление — войната — ние вече можемъ да дойдемъ до заключение, че, ако има още нѣкоя друга допълнителна цѣль, ако има нѣкой допълнителенъ прѣдметъ, той не може да бъде другъ, освѣнъ онзи, който казахъ — икономическо и културно развитие на съюзнитѣ народи. Понеже балканскитѣ съюзъ, чрѣзъ освободителната война, прояви своя най-главенъ прѣдметъ и понеже, водената отъ съюзнитѣ държави война е прѣустановена чрѣзъ прѣговоритѣ за миръ и понеже мирътъ безъ друго ще се сключи, какво прѣдстои на народното прѣдставителство да каже днесъ, даже при условieto, че то не знае въ какво се състои тайниятъ договоръ, върху онази частъ отъ послѣдния, която се отнася до освобождението на поробенитѣ българи, сърби, гърци и черногорци? Когато имаме работа съ едно тайно съглашение, което, по особени причини, не е ни съобщено, и когато сме повикали тукъ, при все това, да изкажемъ нѣкои съображения върху резултатитѣ отъ войната, плодъ на тайното съглашение, ние сме принудени да пишаме въ тъмнината, да угаждаме, да улучаваме нѣкои точки отъ послѣдното, нѣкои неговни клаузи и да говоримъ по тѣхъ. Случва се много пакти, че човѣкъ и въ тъмнината намира ощупъ най-правия пътъ. Тайното съглашение, сключено между балканскитѣ държави, е ютъ такова естество, щото не прѣдставлява нѣкой си особенъ, сключенъ елементъ, за неговото разискване всеотранно.

Съ какво се занимава тронното слово? Оповѣства се отварянето на войната, нейния побѣдоносенъ резултатъ и нейното спираше за сключването на миръ. Слѣдователно, наша длъжностъ е да дадемъ своето мнѣние върху най-главното, а най-главното е, правителството да знае, какво е мнѣнието на българския народъ, изразенъ чрѣзъ неговитѣ прѣдставители, по ликвидацията на придобивнитѣ отъ войната между Турция и нейнитѣ побѣдители; по-послѣ между самитѣ съюзени. Кои сж въпроситѣ, които могатъ да възникнатъ при тази ликвидация? Тѣ сж само два: въпросътъ за водене прѣговоритѣ за миръ въ Лондонъ и въпросътъ за подѣлбата на новоосвободенитѣ земи между съюзнитѣ държави. Тѣзи сж двата засета въпроси, вѣнъ отъ които азъ не виждамъ нѣкой другъ, съ който правителството ще има да се занимава въ скоро бѣдѣще и по който то би имало нужда отъ нашитѣ указания.

По въпроса за мира, г. г. народни прѣдставители, не съмъ азъ, който ще искамъ да дамъ съвѣти на правителството, защото вѣрвамъ въ просвѣтеностъта и опитностъта на всичкитѣ негови членове. Азъ съмъ убѣденъ, че то е установило вече условията, при които само би могълъ да се сключи единъ миръ и при каквито условия само българскиятъ народъ би могълъ да се удовлетвори. Моето скромно мнѣние е, че ние ще завършимъ, като народно прѣдставителство, своята мисия, ако дадемъ на правителството да разбере, че единственитѣ условия, при които трѣбва да се сключи миръ, сж слѣдующитѣ: Всичко онова, което е спечелило славното българско орѣжие и онова на съюзнитѣ, да бѣде непрѣмѣнно запазено отъ българската дипломация.

Ако ли пъкъ, по една или друга причина, правителството би било принудено да отстапи каквато и

да е малка частъ отъ това, което е спечелено съ орѣжие, то въ всѣки случай тази отстъпка да бѣде толкова минимална и толкова незначителна, щото да не прѣдставлява никаква опасностъ за нашето бѣдѣще политическо съществуване, нито пъкъ да дава възможностъ на Турция да може въ едно недалечно бѣдѣще да ни постави въ сѣщото положение, въ което се намираме днесъ, т. е. да воюваме съ нея. Искамъ да кажа, че правителството трѣбва да приеме между България и Турция само такава граница, която да прави въ бѣдѣще войната между насъ и нея невъзможна, по тази проста причина, че ако тя би била почната, Турция ще бѣде пакъ отново бита.

Г. г. народни прѣдставители! Отъ вѣстницитѣ, а тѣй сѣщо и отъ нѣкои достовѣрни източници, можахме да се научимъ, че границата, която българското правителство било готово да приеме, като една крайна граница между България и Турция откъмъ Цариградъ, щѣла да бѣде линията Мидия—Чорлу—Еносъ, въ която влиза р. Марица изцѣло. Азъ мисля, че такава една граница е съвсѣмъ недостатѣчна и неприемлива за България, защото самата себе си р. Марица безъ единъ интерландъ къмъ Цариградъ отъ 50 или 60 километра, нѣма да бѣде отъ естество да запази България отъ едно бѣдѣще нашествие отъ страна на Турция. Освѣнъ това, самата р. Марица въ стопанствено отношение, когато ще бѣде пригирана, не ще бѣде запазена и използвана безъ този интерландъ. Ето защо мисля, че ще отговора на чувствата на всички народни прѣдставители, а тѣй сѣщо и на онѣзи на българския народъ, ако изкажа едно мнѣние, че, при опрѣдѣлянето на тази граница, българското правителство трѣбва да има прѣдъ видъ това съображение за интерланда. Но моето крайно желание и настояване е, щото българската дипломация, въ способността на която засега не се съмнѣвамъ, да запази до педя онова, което е извоювало българското орѣжие.

Другитѣ граници на завладѣнитѣ земи не създаватъ нѣкои особени въпроси, затова азъ върху тѣхъ нѣма да се спирамъ. Позволете ми да кажа още нѣколко думи и върху втората фаза отъ ликвидацията на войната. Увѣренъ съмъ, че мирътъ ще бѣде сключенъ въ Лондонъ, че ще бѣде сключенъ благоприятно и щастливо за воюващитѣ страни, слѣдъ което ще настѣпи, може-би, най-важнитѣ, най-деликатнитѣ моментъ — за запазване по-нататѣкъ на балканския съюзъ, или за неговото завинаги унищожение. Този моментъ е дълбата, която ще стане, на новоосвободенитѣ земи между съюзнитѣ държави. Трѣбва ли, г. г. народни прѣдставители, по този най-деликатенъ въпросъ да бѣдемъ откровени, или не трѣбва? Азъ мисля, че всѣки единъ отъ насъ би направилъ прѣтѣжление спрѣмо своята мисия, като депутатъ, и спрѣмо отечеството, ако въ този, може-би, единственъ моментъ въ нашия политически животъ не даде указание на правителството и не му укаже мѣстото, къдѣто тупа българското сърце. Азъ прѣдполагамъ, че българското правителство, когато е сключвало договора съ Сърбия, а тѣй сѣщо и съ Гърция или Черна-Гора, и когато е поставило онази клауза, която се отнася до сферитѣ на влияние на тия държави въ разнитѣ територии, или пъкъ, ако е прѣдвидена клаузата, какъ ще стане разпрѣдѣлението на тия земи, е взело въ внимание, че на България исторически, още прѣди да се почне войната, е трѣбвало да се припаднатъ всичкитѣ онѣзи земи, които ѣ сж прѣдвиджани за български отъ разни турскотѣ държавни и международни актове. Когато се е сключвалъ тайнитѣ договоръ между България и другитѣ балкански държави и когато се е поставяла клаузата за териториалното разпрѣдѣление или за териториалния припадѣкъ, какво е могло да има прѣдъ видъ себе си, или какъвъ мащабъ е имало прѣдъ

себе си българското правителство, съ който е мърсило, кои земи трябва да се паднат на България, кои на Сърбия и кои на Гърция? Кой е масщабът, който е ръководил правителството? Предполагам, че въ това отношение правителството се е ръководило от всичките политически борби между България и Турция за запазване правата на нашите братя отъжд. Рила, за нещастията и гоненията, които сж търпели нашите сънародници въ разните мѣста и главно се е основавало на онѣзи турско-държавни и международни актове, въ които се е поминавало и указвало като кои земи би трябвало да се считат за български въ турско време и по-послѣ, ако се освободѣха християните отъ тази земя. То е имало като масщабъ и указание Салетифика-България, е имало като масщабъ и указание екзархийския ферманъ, въ който се упоменаватъ разните властнишки епархии, които трябва да се считатъ за български и др. — въобще нѣколко държавни актове, които сж и отъ международно значение, които сж били тъй сжщо припознати и подписани отъ Турция. Този, споредъ мосто налучкване, е билъ масщабътъ, по който трябва да се е ръководило правителството, за да прокара линиитъ, които ще разграничатъ териториитъ между България, Сърбия и между Гърция. Ако мосто налучкване дойде е вѣрно, какво може да каже, г. г. народни прѣдставители, всеки единъ отъ насъ, или какво бихме могли да искаме да сжществува въ този таенъ договоръ, съдържащиятъ на който ще научимъ по-послѣ? Всеки единъ отъ насъ може да има само единъ отговоръ — че никое българско правителство не би могло и не би трябвало да сключва тайно, санкционирано вече по резултатитъ си съ една война, сжгласение, по което на България да се не припаднатъ онѣзи мѣста и онѣзи главни пунктове, които съставлява сѣнонима на Македония, ако мога се изрази така. А синонимъ на Македония, като страна сж: Солунъ, Скопие, Куманово, Битоля, Охридъ, Прилѣпъ, Велесъ и т. н. И наистина, който отъ насъ каже Македония, не разбира ли въ нея Солунъ, не разбира ли Битоля, не разбира ли Скопие, не разбира ли Куманово, не разбира ли всичките онѣзи градове, всичките онѣзи пунктове, всичките онѣзи мѣста, които всеки денъ сж били прѣдметъ на пресата, прѣдметъ на разисквания и въ които мѣста българскиятъ елементъ е търпѣлъ най-голѣми прѣсѣлвания? Азъ мисля, че на-да-ли би се намѣрилъ измежду насъ нѣкой, който да мисли друго-яче. Ето защо, г. г. народни прѣдставители, азъ мисля, че наша длъжностъ е да заявимъ високо и твърдо на правителството да държи смѣтка, когато ще се разиска въпросътъ за дѣлбата на новоосвободенитѣ земи между съюзнитѣ държави, че българскиятъ народъ не допуска и не приема между балканскитѣ държави другъ съюзъ, освѣнъ онѣзи, по който пунктоветъ, мѣстата, които, казвамъ, сж синонимъ на Македония, да бждатъ въ рацѣтъ на българитѣ, именно Солунъ, Скопие, Куманово, Битоля, Прилѣпъ, Велесъ и др.

Каза се тукъ и за другъ единъ масщабъ, и за друго едно мѣрило, по който трябва да стане разпрѣдѣлението. То е жертвитѣ, които всѣка една отъ балканскитѣ държавици е дала за освобождението на християнскитѣ елементи въ Европейска-Турция, и силата или войската, която е била пусната отъ всѣка съюзница въ дѣйствието. Този масщабъ, това постдоговорно мѣрило, което е вече постериорно, което е послѣдующе, слѣдъ сключването на договора, е отъ голѣма пѣна, отъ голѣма стойностъ. Но то, само по себе си, безъ да се взематъ въ съображение по-първитѣ сжждения, по-първитѣ аргументи, нѣма рѣшающе значение. То само би имало стойностъ на единъ аптекарски вѣзникъ, които прѣцѣняватъ загубитѣ, материални и лични, които сж дадени отъ всѣка една отъ съюзнитѣ държавици. Наредъ съ този аргументъ, наредъ съ този масщабъ непрѣмънно въ ка-

поната на измѣрването трябва да се тури и онова тегло, и онзи драмъ, който опрѣдѣлихме по-рано, именно, че едни-кои си мѣста не могатъ да се не считатъ български, затова, защото цѣлъ реди държавни и международни актове сж ги признали за такива, затова, защото прѣзъ време на всичката наша борба за македонскитѣ братя отглатъ, ние не сме имали други наименования въ своитѣ глави и въ своитѣ умове, освѣнъ, както казахъ, Солунъ, Битоля, Скопие, Куманово и пр., които сж ставали предпосредство прѣдметъ на разискване и тукъ.

Г. г. народни прѣдставители! Мисля, че ще бждемъ неискрени къмъ отечеството си и опрѣмо съюзницитѣ, ако не имъ кажемъ, че балканскиятъ съюзъ не може да сжществува по-нататъкъ, за реализирането и на своята друта, може-би, по-главна цѣль, икономическа, културна, финансова, ако разпрѣдѣленето стане по такъвъ единъ начинъ, който нахвърля българскитѣ национални интереси и чувства. Можемъ ли да скриваме това, г. г. народни прѣдставители, отъ себе си, а тъй сжщо и отъ свѣта, че българскиятъ народъ не може да остане доволенъ и не трябва да остане доволенъ; че не може да иска, и не би трябвало да иска продължение на съюза, ако на България не се припаднатъ, по изложенитѣ съображения, всичките изброени отъ менъ и др. още пунктове. Нѣмаме ли ние морално задължение да издигнемъ гласа си високо и кажемъ, че, ако, при непрѣодолими за насъ прѣпятствия и обстоятелства, дѣлбата би станала друго-яче и при други условия, съюзътъ слѣдва да се унищожи. А пъкъ жално е, слѣдъ всичките дадени жертви, да се опраничи съюзътъ само съ едно освобождение на поробенитѣ въ Европейска-Турция наши братя, а тъй сжщо сѣрби и гърци, и по-нататъкъ да не може да се постигне по-главната цѣль: сигурно запазване на спечеленото, а тъй сжщо икономическото и културно свободно развитие на съюзнитѣ народи, било при една балканска федерация; за каквато говориха нѣкои отъ г. г. депутатитѣ тукъ, било при просто продължение на съюза за дълги години. Азъ вѣрвамъ, че прѣдставителитѣ на днешното правителство, въоръжени съ такива аргументи, и знайки желанието на цѣлия български народъ, и условията, при които той би могълъ да счита продължаването съюза по-нататъкъ за възможно, ще могатъ, ако сж достойни, да направятъ една истинска придобивка за България при дѣлбата на новоосвободенитѣ земи. И когато ние бждемъ свикани, сжгласно чл. 17 отъ конституцията, да ратифицираме, да одобримъ сключения миръ, да можемъ всички съ радостъ и искрена признателностъ да поздравимъ правителството, че то, въ лицето на своитѣ дипломати, е могло да спази всичко онова, което е спечелило нашето побѣдоносно оръжие. Нека правителството бжде и рѣшително въ своето поведение въ бждеще и въ своитѣ рѣшения, имайки прѣдъ видъ заявленията на всички партии въ Народното събрание, че сж готови да го подкрепятъ до край и че, ако, по злопастие за цивилизацията и за човѣчеството, би станало нужда да се продължи войната, българскиятъ народъ е готовъ да даде потребнитѣ жертви, безразлично отъ тѣхния размѣръ.

Г. г. народни прѣдставители! Всички дипломати сж сжгласни въ едно, че една отъ най-главнитѣ прѣчки за прогреса на цивилизацията въ Европа е и този илтъ въпросъ. Българскиятъ народъ, въ сѣдружие и въ съюзъ съ другитѣ три балкански държавици, направи една голѣма услуга на европейската кауза, като пое върху себе си всичката тежестъ да разрѣши, ако не напълно, то поне въ по-голѣмата му частъ, източния въпросъ. Той само съжалева, че не може, по независящи отъ него причини, да го разрѣши окончателно съ влизането си и въ Цариградъ. Г. г. народни прѣдставители!

Когато на 22 септември говорих от тая трибуна, между другото, азъ казахъ и слѣдното: „да се постарасемъ да проникнемъ въ античния миръ, да вземемъ тамъ една силна позиция, и тогава правата, които днесъ ни се отричатъ, ще ни се признаятъ“. Съ тѣзи думи азъ искахъ да кажа, че прочутото *statu quo* ще бѣде погребано отъ нашитѣ побѣди. Тѣй и стана: ние проникнахме въ античния миръ, заохме тамъ силна позиция, и правата, които ни се отричаха тогава, сега ни се признаха, т. е. докато цѣла Европа мислѣше, че не може да става дума за измѣнение на статуквото, всички дойдоха да признаятъ, че въпросъ за статукво не може да съществува, защото то, съ побѣдитѣ на българското оржие, а тѣй сѣщо и съ ония на неговитѣ съюзници, е погребано завинаги. Азъ съмъ дълбоко убѣденъ, г. г. народни прѣдставители, че, въздъшевени отъ сжщитѣ възгледи, ние ще можемъ да изкараме щастливо, благополучно въ всѣко едно отношение резултатитѣ отъ нашата побѣда. Ако нашата военна побѣда ни спечели респекта на цѣлия свѣтъ, ако тя прослави България, може да се каже, по цѣлото земно кълбо, можемъ да ситаме, че този респектъ, че тази прославленостъ ще бѣде завършена и запазена само тогава, когато и българската дипломация покаже, че тя не е по-слаба отъ българското оржие. Азъ съ най-голѣма благодарностъ и искреностъ, а тѣй сѣщо и съ най-голѣма готовностъ ще изкажа всички свои похвали на българското правителство за това, което е направило досега по воденето на войната и сключването на мира, ако то нареди ликвидацията по изложениитѣ отъ мене условия. Ще държа сжщото поведение докрай, ако то е взело всички мѣрки, за да запази нашитѣ интереси; ще ми бѣде много прискрбно, ако бѣда принуденъ да се убѣдя, че е изгубено поне частита отъ това, за което азъ мислѣхъ, че ще може да бѣде запазено.

Ви било злоупотрѣбление както съ врѣмето на г. г. народнитѣ прѣдставители, а тѣй сѣщо и съ основа на г. г. министритѣ, да продължавамъ да говоря по-нататкъ. Тѣ знаятъ, въ кое направление тупти българското сърце, знаятъ готовността на българския народъ да го подкрѣпи докрай, т. е. дотогава, докогато е нужно, и ще иматъ прѣдъ видъ едно главно съображение: понеже договорѣтъ, който е сключенъ отъ тѣхъ, е таенъ, понеже въ силата на това, тѣ не сж го съобщили още на българския народъ и не го съобщаватъ, тѣ сж, които най-много чувствуватъ отговорността отъ неговата тежестъ. Ако бѣде добъръ, ако излѣзе благополученъ докрай, тѣ сж, които ще носятъ славата, заедно съ българския народъ, разбира се; а, ако излѣзе неблагополученъ, което въ дадения случай не трѣбва да се мисли, само тѣ ще поематъ отговорностъ и ще прѣтърпятъ укоритѣ и критикитѣ при настѣпване на нормални врѣмена. Може да ви се покаже парадоксална мисълта ми: при тайнитѣ договори правителствата изглеждатъ силни съ обстоителството, че не съобщаватъ съдържанието имъ на Народното събрание; но въ тази имъ сила се заключава тѣхната голѣма слабостъ. Отговорността на министритѣ е несравнено по-голѣма отъ сключване на тайни договори, отколкото отговорността имъ при сключване на обикновенитѣ съ одобрение на Народното събрание. Ето защо онзи министъръ, който се рѣшава да сключва таенъ договоръ, е длъженъ да осигури за страната неговия добъръ резултатъ въ всѣко отношение. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Прѣдседателствуещъ Г. Згуревъ: Има думата търновскиятъ народенъ прѣдставителъ г. Стефанъ Дрънковъ.

С. Дрънковъ: (Отъ трибуната) Г. г. народни прѣдставители! Още на 22 септември азъ, отъ името на групата, която прѣдставлявамъ, изказахъ пълна поддръжка на правителството. Днесъ видѣхъ да излизатъ тукъ хора, които единствени претендиратъ за славата на българското оржие въ тази народна война. Азъ високо протестирамъ противъ това, защото тази война бѣ народна война. Азъ чухъ по всички линии да се благодари и да се похвалява правителството. Азъ ще направя изключение отъ всички и ще кажа, че ако има много да се благодари и хвали днешното правителство, то има и грѣшки, които ние трѣбва да посочимъ. Прѣди всичко, за да не бѣда злѣ изтъкуванъ, ще кажа, че прѣди войната турскитѣ вѣстници „Икдамъ“ и др., като цитираха нашитѣ вѣстници, казваха, че войната не е популярна, че я искатъ нѣколко патриотари, че я иска само правителството, а народътъ я не иска, понеже органѣтъ на земледѣлцитѣ е противъ войната. Ние, г-да, писахме тогава нѣщо противъ войната, защото ние не водимъ външната политика, не знаемъ отношенията ни съ другитѣ държави, не знаемъ какви тайни прѣговори има и да-ли войната е подготвена политически, понеже смѣтахме, че сами да я поведемъ, бѣше още рано. Въ таквъ смисълъ ние бѣхме се изказали противъ войната. Но опровержение на това ние чухме на 22 септември, още по-силно опровержение ние видѣхте сега прѣзъ врѣме на войната, когато земледѣлцитѣ най-безропотно покри съ неувѣдаема слава българското оржие и своето отечество, като летѣше все напредъ, даже и тогава, когато е имало заповѣди или нареждане да се прѣустанови нѣкъдѣ настѣпването. Азъ съмъ длъженъ да кажа, че дѣйствително всички, отъ редника до главнокомандующия, изпълниха дълга си. Ако е имало нѣкои малки грѣшки — изключвамъ главнокомандующия, понеже той не ги е правилъ, изключвамъ армията, понеже тя не ги е правила, изключвамъ тримата главнокомандующи на армийтѣ, които прѣдставляватъ три различни политически течения у насъ и за щастие и тримата притежаватъ достойнства, отговарящи на постовѣтъ, които заематъ и достойно изпълниха дълга си — и казвамъ, ако е имало грѣшки, тѣ сж грѣшки на по-долни отъ тѣхъ чинове, но поставени на по-високо мѣсто отъ тѣхъ. Но за тия грѣшки не е врѣме и мѣсто сега да говоримъ и смѣтки за дребни нѣща нѣма да търсимъ; ще дойде врѣме, както каза и г. министъръ Теодоровъ, да търсимъ смѣтка и за иглата.

Но едно нѣщо, г-да, не мога да си обясна и не чухъ обясненията му и, може-би, не е нужно правителството да даде тия обяснения сега; това нѣщо, което азъ соча като грѣшка на правителството е, защо то прибърза съ примирието. Азъ разбирамъ, че противникѣтъ е сломенъ, но, г-да, той не е унищоженъ. Война се води, когато вжтрѣшно си добръ подготвенъ, когато технически си добръ подготвенъ, когато политически си добръ подготвенъ, и води се тогазъ, когато имашъ желание да я довършишъ докрай. Не си ли рѣшенъ да я довършишъ докрай, всички срѣдства, които харчишъ и употребявашъ за тази война, отиватъ напразно; дѣлото не се ли докара докрай, срѣдствата сж похарчени безполезно. Не е достатѣчна славата, неописуемата и неувѣдаема слава на българското оржие, съ която то се покри на бойнитѣ полета. Г-да! Крайтѣ трѣбваше да бѣде не само сломяването на противника, ами и неговото унищожение, неговото изгонване отъ цивилизована Европа. (Ржкоплѣскане отъ радославистската група)

Разни слухове, разни мнѣния се пишатъ въ вѣстницитѣ, че имало натискъ отъ чужди държави, или отъ нашитѣ съсѣди и съюзници, или отъ лошото положение. Азъ не вѣрвамъ нито на единъ, и сега ще ги разгледамъ накратко,

Министъръ Т. Теодоровъ: Недѣйте вѣрва на слухове. Има всѣкакви слухове, даже много дивни; по-хубаво оставете ги, на вѣрмото си ще получите обстоятелствени разяснения.

С. Дрънковъ: При това положение, г-да, косто заема армията, или по-добъръ българскиятъ въоръженъ народъ, а именно, когато цѣлата наша македонска армия, когато отрядитѣ, дѣйствующи къмъ Пашмакчъ и Кърджалии, сѣ освободени, когато два нови набора сѣ свикани и образуватъ една енергична сила отъ 60.000 души, съсѣрѣдоточена между Търново-Сейменъ и Любимецъ, въ този моментъ, казвамъ, когато на Чаталджа има толкова войски, колкото сѣ нужни, споредъ военната наука, колкото можемъ да развѣрнемъ, защото ако натрупаме повече, ще бѣде вече вѣрно за функциитѣ на тила отзадъ, когато Одринъ е обкръженъ, заключенъ, и както единъ турски офицеръ при Одринъ самъ го казва, не само е заключенъ, ами и ключъ на вратитѣ сме турили въ заключалката, при такова едно положение, казвамъ, нашето правителство отиде да сключи едно примиріе, безъ да дойде тукъ да ни каже, че азъ сключихъ примиріе, защото имамъ сигурна и положителна база, че въ тѣзи и тѣзи граници ще се разисква. Ето какъ намирамъ грѣшката на нашето правителство.

М. Гайдовъ: (Възразява нѣщо)

С. Дрънковъ: Г-да! Много мразя да прѣсичамъ, но и не обичамъ да ме прѣсичатъ.

Турцитѣ, г-да, имаха нужда отъ това примиріе, защото загубитѣ, които прѣтърпѣха, въ сравнение съ жертвитѣ, които ние дадохме, сѣ петъ сръщу едно. Турция въ момента, когато е загубила европейскитѣ провинции, най-богатитѣ провинции, отъ които тя можеше да живѣе, когато е изгубила едни провинции най-гъсто населени, отъ какъто можеше да попълва своитѣ разредени редове, когато съюзницитѣ ѝ отнеха почти половината отъ оръжието, патронитѣ и гранатитѣ въ складоветѣ, въ това вѣрме, казвамъ, Турция имаше нужда отъ примиріе, за да се продължатъ прѣговоритѣ, да може да събере и послѣднитѣ си дрипи, дано съшне нѣщо, което да покаже сръщу насъ и прѣдъ свѣта. Ето при това положение, азъ намирамъ, че ние прибързахме и не трѣбваше да приемаме примиріето. Какво е поведението на турцитѣ, слѣдъ като прѣтърпѣха такива загуби, слѣдъ като бѣха сломенѣ? Тѣ пакъ ви разправятъ онази византийска политика, че съюзницитѣ имали свои дребни и едри интереси помежду си и ние ще се поможимъ да използваме тѣзи интереси, докато има примиріе, за да ги скараме. Турцитѣ излишатъ и казватъ: „Вис спечелихте това, косто до войната искахте; че съюзницитѣ не сѣ вече въ състояние да водятъ по-нататкъ войната, а пъкъ ние, Турция, велика имперія, сме съ неизчерпаеми сръдства, ние можемъ дълго и дълго да водимъ тази война“. Такъвъ надмененъ тонъ държи сломенитъ врагъ сръщу България и балканския съюзъ. Да, ние сте съгласни сега — трѣбва да имъ отговоримъ ние и нашето правителство — съ това, което искахме по-рано, но ние ви искахме да платите малкото прѣди да хвърлимъ картитѣ, а когато ще хвърлимъ картитѣ, когато ще понесемъ риска, когато ще разоримъ страната, когато ще похарчимъ грамадни сръдства, сръдства по-големѣ отъ това, което струватъ европейскитѣ провинции на Турция, тогава нашитѣ искания ще бѣдатъ: ва баллис! Такъвъ отговоръ трѣбва да даде нашето правителство на тѣзи мълви, на тѣзи желанія на турцитѣ.

Г-да, азъ мисля, че ако ние не бѣхме приели примиріето, ако ние, слѣдъ като освободихме ма-

кедонската армия, съ прѣснѣ сили форсирахме Чаталджа и се изпрѣчимъ прѣдъ самия Цариградъ, да наложимъ миръ въ този Цариградъ, и искаме контрибуция не отъ Турската имперія, която нѣма какво да ни даде, а отъ този градъ, който погълна и крие въ себе си половината заеми на Отоманската имперія, и слѣдъ като му наложимъ контрибуция, равна на половинната отъ заемитѣ на Турската имперія, да чимъ го оставимъ и да имъ кажемъ: „Вземете си този грѣшенъ градъ, който разори имперіята ви“; ако това бихме направили, щѣхме да сторимъ по-добъръ.

И сега ще повтора това, косто казахъ тукъ на 5 декемврий, че азъ не вѣрвамъ, г-да, искрено не вѣрвамъ, че турцитѣ ще сключатъ миръ съ насъ, защото, за да сключатъ миръ, за да запазятъ това, косто имъ е останало досега, т. е. да имъ дадемъ отъ Мидия до Родосто, на изтокъ, косто имъ е останало, трѣбва се голѣма мъдростъ. Обаче въ турцитѣ тази мъдростъ я нѣма, защото ние знаеме поговорката, че когато сѣдбата иска да вземе всичкитѣ сръдства нѣкому, взема му най-напрѣдъ акъла; и защото, азъ мисля, че турцитѣ, като сѣ дошли до такова положение да загубятъ толкова много, хваналъ ги е бѣсътъ, и ще искатъ да загубятъ всичко.

Да видимъ, г-да, другитѣ причини, за че е имало нѣкакъвъ натискъ върху нашето правителство, за да иска примиріе. Ние виждаме симпатитѣ на цѣлия цивилизованъ свѣтъ, на всички почти велики държави, на, ако щете, и на нашитѣ съседни. Азъ бѣхъ неприятно изненаданъ отъ думитѣ на г. Радославова, когато чухъ тукъ да се поменава Ромъния като не наша приятелка, защото азъ, като българинъ и като политически дѣеца, който знае желаніята ѝ, ако щете, съкровениѣ мисли на нашия народъ — който народъ отъ памтвѣка, исторически е билъ сѣвга въ дружба и приятелство съ ромънитѣ — не казвамъ официално, за българското правителство, казвамъ за българския народъ — и ако щете, макаръ ромънитѣ да сѣ едноплемени съ насъ, нашиятъ българинъ счита ромънския народъ като по-добъръ приятель даже отъ нѣкои славянски племена, — азъ не мога да допусна, че Ромъния, нашата съседка отъ сѣверъ, може да има нѣкакви зли замисли противъ България. Азъ не мога да допусна като българинъ тази мисль и считамъ, че всѣки, който мисли подобно нѣщо, който повдига подобни въпроси, мисли недобро за България и недобро за Ромъния и за бѣдѣщето на балканскитѣ държавници. Ромънитѣ, вѣрвамъ, знаятъ много добръ, тъй както знаемъ и ние, че отъ сърце сме прѣжалили Добруджа, вѣрвамъ, че тѣ напълно чувствуватъ и съзнаватъ, че именно въ това вѣрме, когато цѣлнятъ български народъ бѣше на югъ, ние цѣлнимъ тѣхното приятелство отъ сѣверъ повече, отколкото можемъ да цѣлнимъ едно парче Добруджа, за която при това ние никога не сме правили въпросъ.

Д-ръ В. Радославовъ: Дай Боже да е тъй.

С. Дрънковъ: И менъ ми се чини, че ако въ тѣхъ има мъдростъ, както тѣ, така и всички мъдри хора ще разбератъ, че възнаграждението за нѣкакво сега уголѣмяване или осиромашаване на България — защото тя е условна работа — съ едно парче земя, или нѣкакъвъ малкъкъ теренъ, съвсѣмъ не може да служи като гаранция за бѣдѣщия миръ и за добри отношения на двата съседни народи въ бѣдѣще. Това манинко парче земя не струва нищо и въ сравнение съ разходитѣ на една война или съ разореніето, косто докарватъ войнитѣ. То не плаща не само разходитѣ на една мобилизация, но нито даже загубитѣ отъ едни нателнати отно-

шения. И бждете увърени, че нито въ Ромъния ще поискат нѣщо подобно, нито пъкъ ние ще дадемъ подобно нѣщо. Азъ не вѣрвамъ, че ще се намѣри ромънинъ, който би направилъ нѣщо за разваляне добритѣ отношения между двата съседни народа, и повдигането на този въпросъ го намирамъ за не-политично, неделикатно и най-сетѣ неприятелно спрямо Ромъния.

Шумътъ въ Австрия ли уплаши, г-да, нашето правителство? Азъ вѣрвамъ, че всѣки, който познава вътрѣшното положение на Австрия, трѣбвало да разбере, че едно австрийско правителство нѣ можеше да постави друго-яче, освѣтъ да обяви мобилизация, за да се спаси отъ вътрѣшна революция. Че какво може да направи Сърбия на една велика империя, на Австрия, тая Сърбия, когато е напуснала страната си съ всичкитѣ си въоръжени сили и се намира въ Македония, ще плаши Австрия и Австрия трѣба да мобилизира корпуси, и не единъ или два, ами осемъ-деветъ корпуси?

Д-ръ В. Радославовъ: 12.

С. Дрѣнковъ: Мислите ли вие, че Австрия ще се мобилизира заради едно малко пристанище, което може да се залуши съ единъ австрийски параходъ всѣки денъ и всѣки часъ? Стѣснѣтъ не. Вътрѣшното положение на Австрия диктуваше да направи тя мобилизация. И никаква война между Русия и Австрия не ще изгъне за нѣкакво малко пристанище въ Сърбия; азъ казвамъ „малко“ пристанище — и дѣйствително е малко, но за сѣрбитѣ то има голѣмо значение. Тукъ му е мѣстото да помена, че нашето правителство извърши единъ актъ отъ висока справедливостъ и е отговорило на чувствата на българския народъ — или пъкъ е било задължено по договора съ сѣрбитѣ, да направи това, но понеже тя е тайна работа, и азъ не я знаа — като е вдигнало гласа си въ полза на това пристанище за нашитѣ съсѣди, за нашитѣ братя, за нашитѣ съюзници сѣрбитѣ.

Другитѣ съюзници можеха ли да упражнятъ влияние върху правителството да сключи примиренето? Ами ние виждаме, че Черна-Гора голѣмо влияние въ това отношение не е могла да окаже. Гърция не подписа даже примиренето. Значи и въ това отношение, че отъ съюзницитѣ е имало давление къмъ нашето правителство да сключи примиренето, не виждаме причини.

И, г. г. народни прѣдставители, запомнете мислитѣ. Азъ не съмъ този оптимистъ, като г. Малинова, да мисля, че мирътъ ще се сключи утрѣ или ще се сключи други-денъ. Тия дни ще изтечатъ; изтекоха се 10 дена, както казватъ Венизелостъ, азъ имамъ право днесъ да кажа, изтекоха се 12 дена, ще се изтечатъ, може-би, 20 дена и повече, но миръ нѣма да има, само ще дадемъ възможностъ на Турция да се приготви. Впрочемъ и това не е страшно. Тя не може да се приготви, за да постави прѣвзходни сили срещу насъ, защото азъ въ три думи нарисовахъ какви сж нашитѣ сили. Ние малката, на велика България, можахме да поставимъ, небивало досега въ свѣта, на военна нога повече отъ половинъ милионъ войници, и може-би, повече отъ 600 хиляди души, ако вземемъ да четемъ дѣлата и старцитѣ, които вървятъ слѣдъ колата и които въ другитѣ държави сж числятъ като обозни редници.

Министъръ Т. Теодоровъ: 550 хиляди души днесъ се хранятъ на казанъ.

С. Дрѣнковъ: Азъ познавамъ военното положение на България, г. Теодоровъ.

Министъръ Т. Теодоровъ: Азъ потвърждавамъ Вашитѣ думи, съ разлика само отъ 50 хиляди.

С. Дрѣнковъ: Ето защо, като повтарямъ, че не е било выгодно примиренето, азъ осждамъ правителството за че е прибързало и приело това примирие. Азъ завършвамъ, г-да, като одобрявамъ политиката на правителството, че е поддържало сѣрбитѣ.

Мѣсто е да помена и нѣколко думи за Албания. Безспорно е, че на балканитѣ живѣятъ албанци, раздѣлени на двѣ племена, които се рѣзко различаватъ едно отъ друго, както по религия, тъй по нрави и които живѣятъ на западната частъ на Балканския-полуостровъ. Тия племена, обаче, не само въ съюзъ, ами сродени съ Турция, днесъ воюватъ противъ съюзницитѣ балкански. Частъ отъ този народъ прави въстание противъ Турция, но по-голѣмата частъ заявяваше, че ще поддържа Турция въ една война противъ балканскитѣ държавици. Макаръ това да е така, но ние, българитѣ, които всѣкога сме били по-мѣдри — тъй казватъ чужденцитѣ за насъ, тъй казватъ европейцитѣ, и азъ съ гордостъ приемамъ, че това е така — че сме по-мѣдри отъ другитѣ държавици, и ние не само трѣба да бждемъ по-мѣдри, а трѣба и великодушни да се покажемъ въ случая, да се съгласимъ, че като водимъ освободителна война, нека тя да бжде освободителна даже и за нашитѣ врагове, за албанцитѣ. Това ще доведе, може-би, да се рѣже отъ нѣидѣ отъ тѣлото на нашия народъ, за да може да се даде нѣщо на нашитѣ съюзници, но дано то не бжде рѣзано, което осакатява.

Министъръ Т. Теодоровъ: Не, нѣма нужда да се рѣже.

Обаждатъ се отъ болшинството: Такова нѣщо нѣма.

С. Дрѣнковъ: Етнографически, г-да, който познава Балканския-полуостровъ, ще разбере, че се рѣже отъ тѣлото на майка България.

Обаждатъ се отъ болшинството: Хайде холанъ, нѣма да се рѣже.

С. Дрѣнковъ: Рѣже се, но ние трѣба да бждемъ мѣдри да позволимъ малко отрѣзване дотамъ, до-къдѣто то нѣма да прѣчи на нашето мирно съществуване за по-нататѣтъ.

Д-ръ Б. Вазовъ: Г. Дрѣнковъ! Министритѣ казватъ, че нѣма такова нѣщо.

Министъръ Т. Теодоровъ: Нѣма нищо да се рѣже. Албанцитѣ могатъ да претендиратъ само за това, което е албанско.

С. Дрѣнковъ: Азъ не говоря за Албания, г. Теодоровъ! Азъ говоря, че ние ако поддържаме една автономна Албания, ние трѣба да дадемъ нѣщо въ южна Македония на гърцитѣ, и нѣщо въ сѣверна на сѣрбитѣ.

Министъръ Т. Теодоровъ: Нѣма.

С. Дрѣнковъ: Нѣма, нѣма, но азъ слушамъ, че Скопие ще го взематъ сѣрбитѣ.

Министъръ Т. Теодоровъ: Скопие не е въ Албания.

С. Дрѣнковъ: Азъ не говоря, че Скопие е въ Албания, но трѣба да ме разберете, че ако ние поддържаме автономията на Албания, то значи да дадемъ тия области, които трѣбваше да получатъ нашитѣ съюзници Сърбия и Гърция, като едно удовлетворение вследствие сегашната война. Ето защо

ние трѣбва да бждемъ повече мѣдри, отколкото всеки другъ пакъ и трѣбва да признаемъ, и нашето правителство трѣбва да декларира, че прѣди всичко ние водимъ война противъ Турция, че главната цѣль е унищожението на Турция и създаването на балкански съюзъ, сѣтнѣ вече национални, тѣсно национални интереси наши, или на нашитѣ съюзници. Ето какъ искамъ да ме разберете, че азъ цѣня повече балканския съюзъ, отколкото единъ градъ въ Македония. Но азъ казахъ, г-да, че има нѣщо да се рѣже и дано то бжде дотамъ, докѣдѣто позволява...

Д-ръ В. Радославовъ: Додѣто не боли.

С. Дрѣнковъ: ... додѣто не боли; щомъ вземе да боли, то се знае, че не бива да позволимъ да се рѣже. Не е вѣрне сега, г-да, да говоримъ, чий е Солунъ, чие е Скопие. Азъ мисля, че държавинитѣ на Сърбия, Гърция, Черна-Гора и нашитѣ ще съумѣятъ да се споразумѣятъ и да учудятъ свѣта, че за интереситѣ на нациитѣ, които тѣ прѣдставляватъ, балканскиятъ съюзъ ще се осмисли и ще продължава въ бѣдѣще, за дълги години, и дълги вѣкове. Азъ, поддържателятъ на кооперациитѣ въ дребнитѣ работи на обикновения животъ, съмъ поддържателятъ и агитаторъ на кооперациитѣ на малкитѣ народи, за да бждатъ всекога независими и свободни. (Ржкоплѣскане отъ болшинството)

Прието е, г-да, въобще да се критикува отъ тукъ, когато се излиза да се говори и особено по тронното слово. Днесъ, както и на 22 септември, споредъ изключителнитѣ вѣремена, въ които живѣемъ, измѣнихме реда, и азъ не си позволихъ да говоря за грѣшкитѣ и за недостатъцитѣ каквито ли имаме, освѣтъ за примирението. Обаче, нека ми бжде позволено сега да кажа нѣколко думи, за такива грѣшки, които нѣма да попрѣчатъ нито на политиката на правителството, нито на интереситѣ на нашия народъ.

Колкото българскиятъ народъ е съ духъ да върви напредъ, колкото нашиятъ войникъ зачуди свѣта съ своята си храбростъ и съ своята си героичностъ, толкова, може-би, обратно пропорционално, ние ще зачудимъ свѣта съ нашия тилъ, който въ много отношения не бѣше устроенъ. И бждете увѣрени, че ако нашиятъ тилъ бѣше устроенъ тъй, както трѣбваше, или, покрайнитѣй-мѣрѣ, удовлетвори-телно, досега нѣмаше и въпросъ да става за турцитѣ. И при тия лоши условия, при които бѣше поставенъ нашиятъ тилъ, макаръ че впоследствие много работи се поправиха, азъ искамъ да наметна, че има виновни органи. Въ това не е виновно народното прѣдставителство, нито сегашното правителство, но има известни органи, на които, както каза г. Теодоровъ, слѣдъ войната ще търсимъ смѣтка. Обаче, желателно е още сега да се взематъ мѣрки, да се поправятъ известни работи, които се чувствуваха недобрѣ въ тила на нашата армия. Слѣдъ обявяването на мобилизацията, слѣдъ обявяването на войната, всичката администрация, всичката полиция се даде въ рѣцѣтъ на военнитѣ, и трѣбва да признаемъ, че тази полиция и администрация не я употребиха, както трѣбва, защото нито сж добри полицаи, нито пакъ добри администратори, ами бѣха само добри командующи, добри ратници, тамъ, на бойното поле. Тия органи бѣха употребени лошо. Лошо бѣше и друго едно нѣщо, че като тръгна българскиятъ народъ — не казвамъ армия, ами цѣлия въоръженъ български народъ — като тръгна на война, взема че повлѣче и всички органи отъ държавнитѣ учрѣждения, като-че-ли въ тила, въ тѣрба на армията, държавата нѣма да живѣе, нѣма да съществува.

Д. Ганчевъ: Всички сж войници.

С. Дрѣнковъ: Но съ 200 и 500 души, г-да, ние цѣхмѣ да загубимъ войната, или цѣхмѣ да имаме надмощие надъ противника; ние го имаме съ десетки хиляди души, ние го имаме съ тоя духъ, който навѣждѣ побѣждава и който всекога е побѣждавалъ. Азъ моля правителството да си влѣзе въ ролята на правителство, независимо отъ това, че България сега е въ военно положение, независимо отъ това, че ние водимъ война, да си вземе тѣзи необходими органи и да се готви за по-нататѣкъ, защото ние можемъ да бждемъ извикани слѣдъ 5—6 дена къмъ друга една, може-би, по-плодотворна работа и правителството ще се укаже не готово, ще се укаже, че безъ тѣзи органи, които сж му били необходими, то не е могло да приготи и да ни внесе тукъ тая работа — работата за народното прѣдставителство. Може смѣло да се взематъ — казвамъ, г-да, смѣло, защото познавамъ нуждитѣ на нашата армия и говоря съ познания на воененъ — смѣло може да се взематъ половината жандарми и особено нѣшнитѣ стражари отъ армията и да се прѣдлатъ на правителството, за да се уредатъ въ тила на армията всичкитѣ административни служби. Азъ бихъ изказалъ единъ съветъ — щото на тия административни служби въ новитѣ области да се назначатъ опитни хора, и ако не имъ стигатъ тогава хора отъ двѣтъ пѣртини, да взематъ и отъ другитѣ пѣртини, но непременно да се назначатъ практики, които сж служили въ администрацията; да се не турятъ нови хора въ новитѣ области, ако искате да имате благодарността както на народа, така и на жителитѣ, които сж въ тия области.

Азъ бихъ изказалъ още едно пожелание на сегашното правителство — да вземе мѣрки да се проучи раздѣлението на новитѣ области, и това раздѣление да бжде проучено отъ цѣлото правителство, отъ всичкитѣ министерства, за да може раздѣлението, което ще се прокара, да е въ унисонъ съ разнитѣ трѣбвания на държавата; да стане така, щото военното раздѣление да съответствува на финансовото дѣление, да съответствува на политическото дѣление, да съответствува на просвѣтното дѣление, да съответствува, ако щете, и на църковното дѣление въ страната. Още отсега да се взематъ мѣрки, та да може работата, почната опачало, да върви на добрѣ и да избѣгнемъ единъ зараждающъ се, лутащъ се периодъ, какъвто наша България прѣкарва почти 25 години.

Г-да! Ще кажа въ заключение двѣ думи и върху казаното отъ г. Тончева. Азъ чухъ това нѣщо и отъ друго мѣсто и много ще съжалявамъ, ако се окаже вѣрно, че нашето правителство е имало нѣкакъвъ си минимумъ отъ искания, относително границата съ Турция — да бжде линията Мидия—Чорлу—Еносъ; азъ ще съжалявамъ, ако дѣйствително нашето правителство има единъ такъвъ минимумъ. Мидия — Чорлу—Еносъ, това значи да се има пакъ една граница съ Турция повече отъ 200 километра. То значи да увеличимъ старата сухоземна граница, която имаме — говоря общата граница, която ще получимъ, бозъ да считамъ крайбрежията — да направимъ нашата граница още по-голяма; то значи за въ бѣдѣще да се терзаемъ пакъ съ разходи за такава една велика граница. Азъ ще съжалявамъ, ако този е минимумътъ и ако за него правителството се е съгласило да приеме примирие. Тогава само едно мога да кажа, че не е вѣрне за миръ, че не е вѣрне за примирие; мирътъ трѣбва да го наложимъ въ Парижъ и направимъ границата между Мидия и Родосто — тогава само могатъ да се отплатятъ тия жертви, които българскиятъ народъ даде.

Прѣседателствующъ Г. Згуревъ: Понеже никой не е искалъ думата и всички записани оратори се изказаха, азъ обявявамъ прѣднията прѣкратени. Ще се гласува.

Които приемат на първо четене проекта за отговора на тронното слово, моля, да си вдигнат ръка. (Болшинство) Събранието приема.

Министър-председател И. Гешов: Моля да стане и второто четене параграфъ по параграфъ.

Председателствующъ Г. Згуревъ: Има предложение отъ г. министър-председателя да стане и второто четене на проекта за отговора на тронното слово.

Които приемат да стане сега второто четене на проекта за отговоръ на тронното слово, моля, да вдигнатъ ръка. (Болшинство) Прието.

Има думата г. докладчикътъ.

Докладчикъ В. Димчевъ: (Чете)

„Ваше Величество,

„Слѣдъ като България бѣ прѣдизвикана да направи обща мобилизация и да вземе всички мѣрки за защита върховнитѣ интереси на страната, настѣпни повторно прѣдизвикателство, което ѝ наложи необходимостта да прибѣгне къмъ силата на оръжието за постигане великата задача — освобождението на християнитѣ въ Турция.

„Българскитѣ народъ, убѣденъ въ правотата на своето дѣло, посрѣщна съ единодушно одобрение манифеста, съ който Ваше Величество повелихте на храбрата българска войска да навлѣзе въ прѣдѣлитѣ на Турция ведно съ войскитѣ на сдруженитѣ съ България балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна-Гора.

„Ваше Величество,

„Сѣбитията, които се развиха слѣдъ обявяването на войната, изпълватъ съ гордостъ всѣко българско сърце. Прѣдолѣлитѣ трудности, почуванитѣ геройства, славнитѣ побѣди надъ неприятеля, откриватъ най-свѣтли страници въ народната ни история. Цѣлата армия — отъ главнокомандущия до редника изпълни блѣсково своя дългъ къмъ родината. Безпримѣрната самоотверженостъ, съ която офицери и войници се отличиха на бойнитѣ полета, разнесе по всички страни на свѣта славата на българското оръжие, успѣхитѣ, които се добиха съ нечувано мажнество и геройско самопожертвуване, възвеличиха нашето отечество. Отъ името на това отечество, народното прѣдставителство отдава заслужената почитъ и всенародна благодарностъ къмъ живитѣ герои, а къмъ падналитѣ мили и скѣпи синове на млада България — дълбокъ поклонъ и вѣчна признателностъ. Благодарното отечество ще направи всичко необходимо и подобающе да увѣковѣчи тѣхната скѣпа паметъ и да облекчи участъта на тѣхнитѣ близки.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство съ живъ интересъ слѣди сѣбитията, които съпровождатъ прѣговоритѣ за миръ въ столицата на Великобритания. Слѣдъ блѣскавитѣ побѣди на нашата армия и на храбритѣ съюзни войски, народътъ съ право очаква тѣзи прѣ-

говори да се свършатъ съ сключването на единъ договоръ, който да даде справедливо удовлетворение на България и на съюзнитѣ срѣщу скѣпитѣ жертви, дадени отъ тѣхъ. Ако за достигането на тѣзи резултати се наложи продължение на борбата, народното прѣдставителство заявява най-високо, че народътъ е готовъ да я продължи и води съ още по-голямъ устремъ.

„Ваше Величество,

„България бѣ честита да констатира, че подетата отъ нея и отъ нейнитѣ съюзници въоръжена борба за възтържествуване на свободата и правдата се посрѣща съ симпатии, и че навсѣкѣтъ се притекоха съ щедри помощи за раненитѣ и за страждущитѣ отъ лишения по причина на войната. Условиата, при които България се принуди да воюва, правятъ горнитѣ симпатии и помощи много цѣнни и незабравими и народното прѣдставителство, отъ името на цѣлия народъ, изказва за тѣхъ неговата благодарностъ и признателностъ.

„Ваше Величество,

„Народното прѣдставителство, проникнато отъ съзнанието на дългъ, налаганъ отъ извънредното положение на страната, ще наложи всичкитѣ си усилия за грижливото проучване законопроектитѣ, които правителството ще му прѣдстави за обсъждане и одобрение, прѣдначначени за закрѣпване правовия редъ и за затвърдяване държавнитѣ институти на страната въ нейнитѣ нови прѣдѣли и условия.

„Да живѣе Негово Величество Царьтъ на българитѣ Фердинандъ I!

„Да живѣе Нейно Величество Царица Елеонора!

„Да живѣе Негово Царско Височество Прѣстолонаслѣдникътъ Князь Борисъ!

„Да живѣе България!“ (Ръкоплѣскания отъ всички страни)

Председателствующъ Г. Згуревъ: Азъ констатирамъ, че се приема съ аklamация второто четене на отговора на тронното слово, за това мисля, че е излишно да го поставя на гласуване. Третото четене, споредъ правилника, ще стане утрѣ.

Има думата г. министър-председателътъ.

Министър-председател И. Гешовъ: Азъ прѣлагамъ да имаме засѣдание утрѣ и като първа точка отъ дневния редъ да бѣде трето четене на отговора на тронната рѣчь, а по подирѣ да дойде това, което днесъ остана непрѣгледано.

Председателствующъ Г. Згуревъ: Освѣнъ това, г. г. народни прѣдставители, ще моля да се постави на дневенъ редъ на трето четене и законопроектътъ за свѣрхсмѣтенъ кредитъ отъ 50.000.000 л., а скѣпо така и законопроектътъ за приемане $\frac{3}{12}$ отъ бюджета за идущата година. Които приематъ прѣдложения дневенъ редъ, моля, да вдигнатъ ръка. (Болшинство) Събранието приема.

Засѣдането се вдига.

(Вдигнато въ 7 ч. 45 м. вечерьта)

Прѣдседателствующи подпрѣдседатели: $\left\{ \begin{array}{l} \text{А. Буровъ.} \\ \text{Г. Згуревъ.} \end{array} \right.$

Секретарь: М. Гайдовъ.

Началникъ на Стенографското бюро: Т. Гълъбовъ.